

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

Допущено до захисту
Завідувач кафедри ЗЕТ та ЕП
д. е. н., професор Зверяков М. І.
« ____ » _____ 2024р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
за бакалаврською програмою професійного спрямування «Публічне
управління та адміністрування»

на тему:

**СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ В ТГ**

Виконавець:

студентка факультету ФЕУП
Черненко Анастасія Юріївна

Науковий керівник:

к.е.н., старший викладач
Шатненко Катерина Олегівна

АНОТАЦІЯ

Черненко А. Ю. «Соціальні проекти як інструмент реалізації соціальної політики в ТГ».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавра» зі спеціальності «281 Публічне управління та адміністрування» за бакалаврською програмою професійного спрямування «Публічне управління та адміністрування». – Одеський національний економічний університет. – м. Одеса, 2024 рік.

Кваліфікаційна робота бакалавра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – є суспільні відносини, що виникають при реалізації соціальних проектів в ТГ.

У роботі розглядається сутність та основні складові соціальної політики; розглянуто соціальні проекти: сутність та види.

Досліджено механізм управління соціальним проектом; розглянуто фінансове забезпечення соціальних проектів; визначено процедуру моніторингу соціальних проектів; охарактеризовано роль органів місцевої влади в підтримці соціальних проектів.

Охарактеризовано аналіз соціальних проектів в ТГ ; досліджено проблеми та перспективи реалізації соціальних проектів в ТГ; визначено рекомендації щодо покращення механізмів реалізації соціальних проектів.

Ключові слова: соціальні проекти; соціальна політика; соціальні інвестиції; територіальні громади; інноваційні технології.

ANNOTATION

A. Y. Chernenko "Social Projects as a Tool for Implementing Social Policy in TG."

Qualification work for obtaining a bachelor's degree in the specialty "281 Public management and administration" under the bachelor's program of the professional direction "Public management and administration". – Odesa National University of Economics. - Odesa, 2024.

The bachelor's qualification work consists of three sections. The object of the study is the social relations that arise during the implementation of social projects in TG.

The work examines the essence and main components of social policy; the nature and types of social projects are considered.

The mechanism of social project management is studied; the financial support of social projects is considered; the procedure for monitoring social projects is determined; the role of local authorities in supporting social projects is characterized.

The analysis of social projects in TG is characterized; the problems and prospects of the implementation of social projects in TG are investigated; recommendations for improving the mechanisms for implementing social projects are identified.

Keywords: social projects; social policy; social investments; territorial communities; innovative technologies.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	7
1.1. Сутність та основні складові соціальної політики	7
1.2. Соціальні проекти: сутність та види	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ	25
2.1. Механізм управління соціальним проектом	25
2.2. Фінансове забезпечення соціальних проектів	35
2.3. Процедура моніторингу соціальних проектів	42
2.4. Роль органів місцевої влади в підтримці соціальних проектів	50
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ТГ	59
3.1. Аналіз соціальних проектів в ТГ	59
3.2. Проблеми та перспективи реалізації соціальних проектів в ТГ	63
3.3. Рекомендації щодо покращення механізмів реалізації соціальних проектів	67
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ВСТУП

Актуальність теми. Взаємодія громади та її органів влади з населенням потребує розвинутих інструментів соціальної політики.

Соціальні проекти можуть сприяти покращенню умов проживання, наданню освітніх та медичних послуг, створенню робочих місць і підвищенню рівня життя громадян.

Розробка та реалізація соціальних проектів може включати в себе залучення фінансових та інших ресурсів від різних стейкхолдерів, включаючи державні та недержавні організації.

Соціальні проекти можуть бути спрямовані на розвиток територій в збалансований спосіб, враховуючи економічні, екологічні та соціальні аспекти.

Аналіз потреб і пріоритетів конкретної громади може вказати на те, які саме соціальні проекти будуть найбільш ефективними та необхідними для забезпечення добробуту її населення.

Сучасні тенденції в розвитку громадянського суспільства підкреслюють важливість участі громадян у прийнятті рішень щодо соціальних проектів. Такий підхід сприяє врахуванню реальних потреб та вподобань населення при формуванні і реалізації проектів.

Використання інноваційних технологій може відігравати ключову роль у реалізації соціальних проектів в ТГ. Це може включати в себе впровадження цифрових рішень для поліпшення доступу до освіти, медичних послуг та ефективного управління ресурсами.

Акцент на ефективності і результативності соціальних інвестицій стає важливим аспектом розгляду теми. Оцінка впливу соціальних проектів на розвиток громади та покращення якості життя є ключовим елементом аналізу.

Зважаючи на швидкі зміни в сучасному світі, важливо вивчати, наскільки соціальні проекти можуть бути адаптовані до нових викликів та змін в соціальному середовищі.

Співпраця між різними секторами, такими як державні органи, бізнес, громадські організації, може стати ключовим фактором у забезпеченні успішності соціальних проектів в ТГ. Взаємодія різних суб'єктів може забезпечити більш ефективне використання ресурсів та надати різноманіття підходів до розв'язання соціальних проблем.

Обрана тема дозволяє вам глибше вивчити вплив соціальних проектів на розвиток територіальних громад та їх роль у впровадженні соціальної політики на місцевому рівні.

Проблеми становлення та поширеного впровадження соціальних проектів зокрема в їх взаємопідтримці у процесах розвитку територіальних громад, досліджується в публікаціях наступних науковців: В. Бабаєв, В. Вакуленко, О. Васильєва, І. Ковтун, Т. Кравченко, В. Куйбіда, М. Латинін, М. Лахижа, Т. Маматова, В. Толкованов, С. Хаджирадєва, І. Хожилота інші.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є комплексний аналіз соціальних проектів як інструменту реалізації соціальної політики в ТГ.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі головні **завдання**:

- 1) розглянути сутність та основні складові соціальної політики;
- 2) дослідити сутність та види соціальних проектів;
- 3) виокремити механізм управління соціальним проектом;
- 4) проаналізувати фінансове забезпечення соціальних проектів;
- 5) розглянути процедуру моніторингу соціальних проектів;
- 6) визначити роль органів місцевої влади в підтримці соціальних проектів;
- 7) провести аналіз соціальних проектів в ТГ;
- 8) дослідити проблеми та перспективи реалізації соціальних проектів в ТГ;
- 9) надати рекомендації щодо покращення механізмів реалізації соціальних проектів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при реалізації соціальних проектів в ТГ.

Предметом дослідження є соціальні проекти як інструмент реалізації соціальної політики в ТГ.

Методи дослідження. Літературний огляд: аналіз публікацій, наукових статей та законодавчих актів, що стосуються соціальних проектів та соціальної політики в ТГ.

Емпіричні методи. Спостереження: аналіз та спостереження за реальними соціальними проектами в ТГ для визначення їхнього впливу на громаду.

Аналіз даних. Статистичний аналіз: використання статистичних методів для обробки та аналізу даних, отриманих внаслідок емпіричних досліджень.

Порівняльний аналіз: порівняння з іншими регіонами: Вивчення та порівняння досвіду впровадження соціальних проектів в ТГ з іншими регіонами чи країнами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вона надає конкретні рекомендації та інсайти для впровадження ефективних соціальних проектів у контексті громадського самоврядування. Деякі аспекти її практичного значення включають:

Покращення якості життя мешканців: дослідження розкриває, як соціальні проекти можуть сприяти поліпшенню соціально-економічного становища та загального благополуччя мешканців ТГ.

Оптимізація соціальної політики: результати роботи можуть слугувати основою для розробки стратегій та політик у сфері соціальної політики в ТГ, спрямованих на досягнення конкретних соціальних цілей.

Створення партнерств: робота може надати підґрунтя для встановлення партнерств між ТГ, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами для спільної реалізації соціальних проектів.

Підвищення участі громади: інформація про те, як громада може брати активну участь у розробці та впровадженні соціальних проектів, може сприяти зміцненню громадянської участі та самоврядування.

Інновації в реалізації соціальних програм: робота може висвітлити інноваційні методи та підходи до реалізації соціальних проектів, що можуть бути використані для вдосконалення програм у сфері соціальної політики.

Узагальнюючи, робота вносить конкретний внесок у розуміння та розвиток механізмів впровадження соціальних проектів в ТГ, сприяючи практичному застосуванню отриманих знань для поліпшення соціального благополуччя громади.

Структура і обсяг роботи. Робота викладена на 77 сторінках формату А4 і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність та основні складові соціальної політики

Питання, пов'язані з розумінням сутності політики, відносин між державою і суспільством, були предметом уваги античних мислителів з давніх часів. З давніх-давен вчені різних шкіл визнавали, що завдання держави – піклуватися про своїх громадян. Аристотель зазначав: «Сама держава є спілкуванням родів і сіл для досягнення досконалого самодостатнього існування, яке, як ми стверджуємо, складається з щасливого і прекрасного життя» [1, с. 462].

З ідеї Аристотеля про «державу, що складається із середніх людей» (середнього доходу) виходить сьогоднішня оцінка «важливості середнього класу» як фактора стабілізації суспільства. Сучасні мислителі Т. Гоббс, І. Кант, Г. Гегель, В. фон Гумбольдт та інші розглядали обов'язки держави перед громадянами, вважаючи справедливістю беззаперечною соціальною та моральною цінністю. Так, Вільгельм фон Гумбольдт писав як про правові функції держави (мир і безпека в суспільстві, захист прав і свобод особи), так і про соціальні функції (піклування про добробут і щастя кожного). «У найзагальнішому вигляді під реальним обсягом діяльності держави слід розуміти все, що держава здатна зробити на благо суспільства, не порушуючи щойно встановленого принципу; з цього випливає більш конкретне визначення, що будь-яке бажання держави втручатися в приватні справи громадян, якщо ці справи прямо не порушують права інших, є неприпустимим» [2].

Серед сучасних західних дослідників на необхідність реалізації соціальної політики вказував німецький вчений Ю. Хабермас. Він вважав, що влада в буржуазно-демократичному суспільстві повинна розробляти соціальні програми. На перший план у діяльності держави виходить соціальна політика. «Соціальна політика усуває надзвичайні диспропорції та незахищеність без

вирішення структурної нерівності власності, доходів і влади. Але держава з розвиненою системою соціального захисту у своїх настроях і прагненнях орієнтована не лише на досягнення соціальної рівноваги шляхом виплати індивідуальних компенсацій, а й на подолання та запобігання несприятливих для всього суспільства ситуацій, наприклад, у сферах, пов'язаних з довкілля» [3, с. 128].

Політики сучасних розвинених країн мають високий рівень соціального захисту завдяки високому рівню економічного розвитку. Стагнація та занепад економіки блокують можливості ефективної політики соціального захисту. Хоча термін «держава загального добробуту» найчастіше вживається стосовно таких країн, як Швеція, Фінляндія, Данія, без перебільшення можна вважати, що будь-яка сучасна (модернізована) держава містить ознаки соціальної держави. Соціальна політика держави реалізується шляхом безпосередньої уваги як до окремих осіб, так і до громад чи груп, які потребують підтримки та захисту. Як правило, це недієздатні люди, інваліди, діти та молодь, інваліди, особи пенсійного віку, люди похилого віку, діти-сироти, ветерани, переселенці, біженці, ув'язнені, особи з девіантною поведінкою, безробітні [4, с. . 6].

Після Другої світової війни у розвинених країнах світу, які ще називають державами загального добробуту (модель патерналістської держави), відбулося формування сучасної системи соціального захисту. Соціальна держава базується на принципах рівності можливостей, справедливого розподілу багатства та суспільної відповідальності за тих, хто не може забезпечити собі мінімальні умови гідного рівня життя. Як правило, у такій моделі шляхом прогресивного оподаткування відбувається перерозподіл багатства, завдяки якому громадяни, незалежно від рівня доходів, отримують середню (часто вищу) освіту та охорону здоров'я як безкоштовні послуги, а соціально незахищені верстви населення отримати цільові соціальні програми. допомоги.

Виникнення сучасної соціальної держави було значною мірою пов'язане із запровадженням кейнсіанської моделі капіталізму добробуту, часто за участю соціал-демократичних партій. Західно-європейська держава добробуту цього періоду характеризується посиленням державного втручання в економіку, націоналізацією охорони здоров'я, транспорту, енергетики та важкої промисловості. У світлі кейнсіанської доктрини економічної політики держава добробуту в основному розглядалася як вбудований економічний і політичний стабілізатор. Отже, соціальна держава в західних країнах досягла свого піку після Другої світової війни. Відмінною рисою цього періоду була наявність потужного робітничого руху, великого робітничого класу, який голосував за ліві партії. Саме ці обставини призвели до того, що соціал-демократи, як правило, перемагали на виборах. Важливим кроком вперед у сфері соціального захисту стало підписання в 1989 році в Страсбурзі на саміті ЄС 11 державами-членами (за винятком Великої Британії, прем'єр-міністром якої була консерваторка Маргарет Тетчер) «Хартії Співтовариства про основні соціальні права. трудящих» (скорочено Соціальна хартія)[5].

Він містив такі положення: право на працю в будь-якій державі-члені ЄС, право на справедливу винагороду за працю, право на покращені умови життя та праці, право на соціальний захист, свободу асоціації та ведення колективних переговорів, право на професійну освіту, навчання, рівні права чоловіків і жінок, право на охорону здоров'я та безпеку на роботі, захист дітей і підлітків, право людей похилого віку на гідний рівень життя, інтеграцію людей з обмеженими можливостями в суспільство та трудове життя [5].]. У лютому 1992 року був підписаний Маастрихтський договір, який призвів до утворення ЄС. Маастрихтський договір — угода про утворення Європейського Союзу. Договір був підписаний 7 лютого 1992 року в Маастрихті (Нідерланди) і набув чинності 1 листопада 1993 року (після ратифікації 12 країнами-учасниками) [6].

Маастрихтський договір передбачав запровадження спільної валюти — євро, спільну зовнішню та оборонну політику, співпрацю в галузі юстиції та

внутрішніх справ. Контракт став поштовхом для розвитку соціальної політики. Ця угода передбачала подання звіту з соціальних питань до Європейського парламенту, Європейської ради та Економічного соціального комітету. Усі країни ЄС були зобов'язані застосовувати закони про соціальну політику. 17 грудня 2000 року Європейська Комісія, Сенат і Парламент проголосили Хартію основних прав ЄС, в якій усі права (соціальні, економічні, політичні) європейських громадян і резидентів ЄС були закріплені в одному документі: право на гідність, свободу, рівність, солідарність, працю, охорону здоров'я, захист навколишнього середовища, справедливе правосуддя тощо. Хартія набула чинності відповідно до Лісабонського договору 1 грудня 2009 р. [7].

Як ми бачили, соціальна держава досягає зрілої форми організації в рамках індустріального суспільства, особливо в серед. ХХ століття соціальна держава була впроваджена в усіх економічно розвинених країнах світу. Наприкінці 1970-х років у суспільному житті панувала думка, що всі громадяни держав загального добробуту будуть соціально захищені та застраховані від основних життєвих ризиків. Але не вийшло.

З 1980-х років зростання безробіття та поява нових форм бідності показали ілюзорність цих припущень. Соціальна держава переживала економічну та ідеологічну кризу. Багато ліберальних мислителів розглядали державу загального добробуту як ідеальний соціальний порядок, який забезпечує класовий мир і громадянську злагоду. Післявоєнні реформи соціалістів передбачали можливий шлях до поміркованого демократичного соціалізму, планового та егалітарного суспільства. Як і будь-яке соціальне явище, держава добробуту знаходиться під впливом різних факторів: певного історичного та культурного контексту, політичного режиму, стану економіки тощо. Наприкінці 1970-х років соціальні держави зіткнулися з серйозними економічними проблемами.

Надмірно широкі соціальні гарантії, які надає соціальна держава своїм громадянам, високий рівень безробіття, старіння населення вимагали

постійного збільшення видатків на державні соціальні програми. Соціальна держава в середині 70-х років XX ст. починає піддаватися критиці майже всіма політичними рухами та партіями, а консенсус, досягнутий між істеблішментом і робітничими класами та їхніми організаціями (профспілками та лівими партіями), ставав дедалі крихкішим. Неоліберали, які виступали за невтручання держави в ринкову економіку, стверджували, що соціальна держава призводить до «соціальної залежності» та зниження економічної ефективності, оскільки, знімаючи відповідальність з особи, вона пригнічує її ініціативу у вирішенні власних проблем.

Криза соціальної держави сталася наприкінці 1970-х — на початку 1980-х років, коли в результаті «неоліберальної революції» почали домінувати тетчеризм і рейганоміка. За цей час відбувся значний демонтаж елементів соціальної держави. Велику роль у цій кризі відіграли нові фактори розвитку:

- глобалізація економіки, що супроводжується посиленням несправедливості в міжнародному поділі праці, зростанням відмінностей у доходах і споживанні;
- послаблення ролі державних держав, зростання впливу міжнародних валютних установ, транснаціональних компаній;
- формування «регіонів-локомотивів» або «мостових локомотивів» розвитку, підвищення ступеня розшарування населення навіть у розвинених країнах;
- демографічні зміни, старіння населення в більшості країн світу;
- зниження політичної та соціальної ролі профспілок. В даний час у зарубіжній і вітчизняній науці накопичено досить великий вибір формулювань соціальної політики.

Підходи до визначення сутності соціальної політики різні; не існує загальноприйнятого чи найбільш часто використовуваного визначення. Усі ці підходи, на нашу думку, можна розділити на три групи. В одній групі мета соціальної політики розглядається в контексті соціально-трудових відносин і

орієнтована на їх стабілізацію, регулювання відносин між працею і капіталом [4, с. 38].

Близькою до неї є група концепцій, яка базується на принципах соціальної справедливості та соціального партнерства як основних цінностей сучасного громадянського суспільства соціальної держави. Якщо поняття соціальної справедливості сьогодні досить широке та ідеологічно багатопланове (як правило, мається на увазі рівність усіх перед законом, відповідність ролі різних соціальних верств у житті суспільства та їхнього становища в ньому, праці до її оплати, вільного доступу до освіти, охорони здоров'я, культури та спорту), то під соціальним партнерством розуміється система взаємовідносин між найманими працівниками (представниками найманих працівників), роботодавцями (представниками роботодавців), державними органами, органами місцевого самоврядування, спрямованими на при забезпеченні та узгодженні інтересів роботодавців і працівників з питань трудових відносин. Основною метою соціального партнерства є запобігання виникненню конфліктів між працівниками та роботодавцями у сфері трудових відносин, сприяння узгодженню інтересів працівників, роботодавців і держави.

Третя група концепцій розглядає соціальну політику як вид суспільної діяльності, спрямованої насамперед на потенційно небезпечні верстви населення – інвалідів, маргіналів, декласованих, з метою через систему державної допомоги та громадської благодійності забезпечити нижчим прошаркам населення з мінімальним рівнем задоволення своїх потреб, добробуту і тим самим обмежити класи від їх потенційної неконтрольованої люті. Тому метою соціальної політики є узгодження інтересів різних соціальних груп, консолідація суспільства владними групами для отримання державної підтримки. Іноді через те, що в соціальній політиці основний акцент робиться на узгодженні інтересів, вчені надмірно розширюють тлумачення соціальної політики. Кожен із цих підходів має свої сильні та слабкі сторони.

Соціальна політика більшості сучасних держав включає елементи цих понять. Слід також зазначити, що реалізація соціальної політики потребує таких умов, як: утвердження динамізму механізму регулятивної діяльності, спрямованої на збагачення соціального потенціалу суспільства; відмова від форм і методів господарювання, які породжують соціальне відчуження людини [8, с. 25].

Узагальнюючи різні підходи, на нашу думку, можна дати таке визначення: соціальна політика – це сфера державної та громадської діяльності, основною функцією якої є створення та забезпечення соціального захисту населення, що реалізується у формі соціальної платежі, соціальні послуги та інші види взаємодії для забезпечення умов життя людини. Як зазначає С.М. Бондаренко та Н.В.Бугас, соціальна політика спрямована на забезпечення добробуту громадян шляхом надання їм можливості отримати необхідні матеріальні, культурні та духовні блага [2].

Соціальна безпека розглядається, насамперед, як здатність людини задовольняти свої потреби, поєднуючи індивідуальні та суспільні інтереси. Воно досягається при забезпеченні необхідного рівня життя населення, що відображає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини і складається з кількох складових:

- розмір реального доходу на душу населення, обсяг товарів і послуг, спожитих для підтримки життя;
- безпека роботи та житла;
- доступність освіти, медицини, культури, екологічна безпека.

Отже, на початку ХХІ ст. Модель соціальної держави випробовується на міцність економічною та ідеологічною кризою, ослабленням інституту національної держави та викликами глобалізації. У розвинутих економічних країнах спостерігається тенденція до згортання соціальної діяльності держави, дедалі гостріше ставиться питання про закінчення ери соціальної держави. Якщо до 1980–1990-х рр. Вважалося, що соціальні проблеми вимагають більшого втручання держави в розподіл доходів і формування загального

добробуту населення («патерналістська держава»), після чого активізується процес лібералізації соціальної політики, підвищується рівень добробуту населення. Буття дедалі більше визначається зусиллями особистості. Передбачається, що громадяни самі формуватимуть індивідуальні сценарії соціального захисту та соціального страхування. Ліберальні держави добробуту скорочують соціальну діяльність структур публічної влади та збільшують обсяги її реалізації корпораціями та окремими особами («privatization of the welfare state» в англomовній літературі). Наприклад, реформа пенсійних систем відбувається в напрямку збільшення внесків із солідарної пенсійної системи на недержавні пенсійні рахунки. Виникає питання, чи не призведе передача (хоча й часткова) функцій соціального захисту від держави приватним структурам громадянського суспільства, комерціалізація соціальної сфери (освіта, медицина, ЖКГ тощо) до знецінення забезпечення державою найважливіших соціальних прав громадян? Ці питання є дуже актуальними на сьогоднішній день і потребують подальшого аналізу та досліджень у цій сфері.

Сутність соціальної політики відображається у відповідних пріоритетах і цілях, ключовими з яких є підвищення рівня та якості життя населення, формування «середнього класу», подолання бідності, усунення соціальної нерівності, розшарування населення; захист прав працівників, формування високопродуктивного трудового потенціалу, підвищення цін на робочу силу, забезпечення зайнятості; соціальний захист, адресне піклування про людей, поширення соціального забезпечення населення; зміцнення генофонду народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу; забезпечення розвитку людського капіталу; створення громадянського суспільства, формування теоретичних і практичних засад (моделей) соціальної держави, ідеологізація цього процесу; пріоритет загальнолюдських цінностей та механізм їх реалізації, відродження соціальної інфраструктури, вдосконалення системи освіти, науки, охорони здоров'я, житлових умов, забезпечення продовольчої безпеки [9, с. 179-180].

Ці території мають цілі та напрямки стратегічного та довгострокового розвитку. Зважаючи на це, із зазначених складових мають впливати напрями державної соціальної політики. Про важливість державної соціальної політики свідчить сам перелік її напрямків.

В Україні виділяють такі основні напрями соціальної політики:

- політика розподілу та перерозподілу суспільного продукту (політика формування доходів населення; політика стимулювання найманої праці; політика формування доходів власників засобів виробництва і капіталу; політика оподаткування доходів і майна громадян). населення; політика прямого оподаткування доходів; політика непрямого оподаткування доходів; політика оподаткування майна населення; політика індексації доходів населення; політика надання пільг (компенсацій і пільг); політика обмеження тіні (доходи);

- демографічна політика (політика охорони материнства та дитинства; політика стимулювання репродуктивного росту населення; політика регулювання шлюбно-сімейних відносин та державної допомоги сім'ї; геронтологічна політика; міграційна політика);

- політика зайнятості та охорони праці (політика регулювання ринку праці та забезпечення ефективної зайнятості населення; політика організації та нормування праці; політика забезпечення умов праці; поліс страхування праці (на випадок безробіття, хвороби чи каліцтва); політика щодо забезпечення оптимального вирішення виробничих колективних спорів і трудових конфліктів);

- політика соціального забезпечення та соціального страхування (пенсійна політика та забезпечення страхування пенсійних внесків; політика медичного забезпечення та медичного страхування; субсидіарна політика (політика надання адресної соціальної допомоги); політика мінімальних соціальних гарантій, стандартів та подолання бідності; політика забезпечення соціального захисту);

– політика гармонізації соціально-економічних інтересів та забезпечення соціального діалогу (гендерна політика; молодіжна політика; житлова політика; політика розвитку соціальної сфери села; рекреаційна політика; політика захисту прав споживачів; гуманітарна політика) [10].

Як свідчить досвід розвинутих країн, інноваційний розвиток збільшення суспільного та індивідуального багатства, розвитку самого суспільства неможливий без реалізації активної, системної соціальної політики. При такій політиці система соціального захисту є не просто актом гуманності суспільства, а незаперечним мотивом, стимулом діяльності працівників, де провідне місце посідають напрямки соціальної політики, пов'язані із забезпеченням подальшого розвитку існуючі економічні та економічні системи.» [10]. Лише за таких умов соціальна політика стає домінуючим напрямом державної політики, сприяючи процвітанню країни та підвищенню рівня життя кожного її громадянина.

25 вересня 2015 року на засіданні Генеральної Асамблеї ООН було офіційно затверджено Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. Цілі сталого розвитку (ЦСР), яких наразі дотримуються всі країни світу, встановлюють показники розвитку та включають 17 цілей та 169 завдань [11].

Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року є планом глобальних дій для захисту людської гідності та досягнення миру, процвітання для людей і планети сьогодні та в майбутньому. Минуло чотири роки з початку реалізації Цілей сталого розвитку. Зараз країни розробляють спільні цілі бачення для національних планів і стратегій розвитку, а також впровадження цілей сталого розвитку на місцевому рівні в громадах і місцевих рішень. Відповідно до Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку України 2020», метою стратегії є запровадження європейських стандартів життя в Україні та вихід України на лідируючі позиції у світі.

Слід зазначити, що якість життя суспільства значною мірою залежить від того, як це суспільство управляє своїми природними ресурсами та використовує їх. Саме тому одним із головних завдань Порядку денного до

2030 року є досягнення економічного зростання без виснаження ресурсів і без шкоди для навколишнього середовища, зокрема шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, покращуючи при цьому добробут людей. У прогнозі Національної розвідувальної ради США щодо розвитку світу до 2035 р. відзначається зростання ролі місцевих органів влади в управлінні суспільними потребами в умовах глобальних економічних викликів [12].

У цьому контексті ми визначаємо локалізацію КСВ як процес адаптації до особливостей регіону (громади), її всебічного вивчення, висвітлення цінностей громади, адаптації цілей як спосіб вирішення проблем місцевого значення. До 2030 року залишилося менше 6 років, і ми повинні усвідомлювати актуальність цих питань. Для вирішення амбітних завдань, сформульованих у Порядку денному, необхідно здійснити низку глибоких змін на всіх рівнях влади та управління. Значний внесок у подолання глобальних проблем зробили члени Римського клубу, створеного в 1968 р. Теоретична діяльність клубу охоплює глобальне моделювання, побудову комп'ютерних моделей світу, пошук засобів і шляхів гуманізації життя світу. громади та людей, а також збереження навколишнього середовища.

Збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки є головною метою ООН і необхідною умовою створення міжнародного «клімату» для подолання глобальних проблем. ЮНЕП, Програма ООН з навколишнього середовища, проводить велику роботу для захисту навколишнього середовища. ПРООН є агенцією глобального розвитку ООН, яка підтримує стратегічні ініціативи з розвитку спроможності, спрямовані на сталий людський розвиток і зростання, що приносить користь усім. Завдяки партнерству з національними, регіональними та місцевими органами влади, громадянським суспільством і приватним сектором ПРООН підтримує Україну в її зусиллях з викорінення бідності, підвищення потенціалу людей, забезпечення справедливого доступу до переваг розвитку, збереження навколишнього середовища та сприяння демократичному врядуванню.

1.2. Соціальні проекти: сутність та види

Запорукою розвитку сталого суспільства є впровадження інновацій у різноманітні сфери, що складають предмет міждисциплінарної галузі – інноваційної діяльності. Ключовою категорією інновацій є поняття «інновація». Сучасна українська енциклопедія визначає його як «(англ. innovation, від лат. innovatio – оновлення, зміна) – результат розробки та впровадження нової або вдосконаленої технології в різних сферах [13].

Як свідчить аналіз наукової літератури, термін «інновація» вживається у двох значеннях: «інновація – це процес» (процес впровадження чогось нового в систему, що розвивається за певними етапами – створення, впровадження, поширення інновації) та «інновація – це продукт» (окремий засіб, ідея, метод, програма тощо). Отже, в інновації розрізняють дві сторони: об’єктивну (те, що створюється, впроваджується щось нове) і процедурну (як відбувається поява, створення, розповсюдження, оволодіння, модифікація нового)» [5].

Розвиваючись, інновації поступово охоплюють все більше сфер сучасного життя. На початку її становлення вивчалися інновації в технічних системах та їх компонентах, пізніше предметом наукових досліджень стали соціальні системи. Сьогодні збільшується кількість досліджень, що аналізують зміни в економічних і соціально-економічних системах. Якщо інновації у сфері матеріального виробництва в результаті інтеграції науки, техніки і практики почали досліджувати з кінця XIX ст., то соціальні інновації стали предметом наукових досліджень пізніше, у середині XX ст.

Враховуючи відмінності соціальних інновацій від матеріально-технічних інновацій (неочевидні переваги; ширший спектр застосування; специфіка об’єктів соціальних змін: індивідів чи груп людей, їх психо-емоційних станів, звичок, стосунків; впливу). особистісних якостей інноваторів та групових процесів щодо їх створення та реалізації тощо), поступово сформувалась окрема галузь дослідження інноваційної діяльності в соціальній сфері – соціальні інновації. А. Семикіна досліджує соціальні інновації як інструмент підвищення конкурентоспроможності людського

капіталу, аналізує їх як сукупність ініціатив, інновацій, нових послуг, які повинні постійно запроваджуватися державою, соціальними партнерами та окремими суб'єктами господарювання в різних сферах діяльності. формування, використання та розвиток людського капіталу задля корисних керованих соціальних змін, спрямованих на покращення якості та підвищення його конкурентоспроможності через розвиток продуктивних здібностей людей в економіці та краще задоволення суспільних потреб» [14].

О. Бельська зазначає, що соціальні інновації – це зміни, в яких індивіди та соціальні спільноти виступають як суб'єктами, так і об'єктами інновацій [15]. Ю. Овод характеризує соціальну інновацію у вузькому розумінні як інновацію в соціальній роботі, «свідомо організоване нововведення або нове явище в практиці соціальної роботи, що склалося на певному етапі розвитку суспільства відповідно до мінливих соціальних умов і з метою ефективні позитивні перетворення в соціальній сфері» [16].

У науковій літературі представлені різні класифікації соціальних інновацій. О. Виноградська, Л. Белова, А. Семикіна виділяють групи інновацій відповідно до складових соціальної сфери (освіта, виховання, культура, охорона здоров'я, управління, побут і ЖКГ, соціальний захист, спорт, пенсійне забезпечення та ін.) - навчальні, управлінські тощо [17].

Л.Тюптя, І.Іванова,Ю. Овод поділяють інновації у сфері технологій соціальної роботи на три групи: «винахід нових технологій; адаптація або зміна існуючих технологій; нові сфери використання існуючих технологій, тобто трансфер технологій; використання існуючого методу іншою групою користувачів» [16; 18]. А. Семикіна [17] запропонувала використовувати такі критерії для класифікації типів соціальних інновацій:

- «сфера формування,
- характер змін (радикальні, системні, «модифікації», «поліпшення»),
- форма (соціальні реформи, проекти, програми, послуги),
- наслідки (позитивні, негативні),

- швидкості виконання (повільна, повільна, швидка, наростаюча, рівномірна, стрибкоподібна),
- ступінь інтенсивності (інтенсивне, рівномірне, слабе, масове нововведення), масштаб застосування (1) масштабний, значний, середній, малий; 2) транснаціональний, національний, регіональний, локальний), – економічний рівень (інновації на мега-, макро-, мезо-, макрорівнях, рівнях працівників), – ефективність (ефективні, неефективні, неефективні)».

Розглядаючи інновації в соціальній роботі, можна виділити зовнішні та внутрішні, які представлені в управлінському, організаційному та технологічному аспектах. Зовнішні вносяться в соціальні системи ззовні, зміни закріплюються на законодавчому рівні і носять директивний характер. Наприклад, реформування системи соціальних послуг в Україні. Зовнішні радикальні інновації потребують додаткових модифікацій – «розвиток ринку соціальних послуг, ліцензування соціальних послуг та наявність стандартів їх надання, запровадження нових моделей надання соціальних послуг, співробітництво та постійні організації, запровадження механізм соціального замовлення» [19].

Внутрішні інновації виникають усередині самих систем (соціальних інститутів державного та недержавного секторів), які мають потенціал до саморозвитку та самовдосконалення та спираються на свої внутрішні ресурси. Враховуючи, що наслідками інновацій є зміни способів мислення та дій, світогляду індивідів, груп людей, спільнот і суспільства в цілому, інновації, що відбуваються в самій системі, мають «м'якший» ефект і наслідки для об'єктів. і суб'єкти змін, ніж управлінські.

Механізмом впровадження внутрішніх інновацій є соціальні проекти. Якщо раніше більшість соціальних проблем вирішували державні інститути соціальної сфери, то в нових умовах активізуються громадські організації, які швидше реагують на виклики сучасності, впроваджуючи соціальні проекти. Соціальні проекти є одночасно і інноваційним продуктом, і інноваційним

процесом, оскільки включають етапи від розробки ідеї до її реалізації. Соціальні проекти відповідають таким критеріям:

- своєчасність - практичне вирішення соціальної проблеми безпосередньо на місцях при її загостренні;
- адресність – прямий вплив на цільову групу та опосередкований вплив на місцеве суспільство;
- доступність – вибір методів і форм діяльності, що відповідають соціально-психологічним особливостям цільової аудиторії;
- прозорість – проведення інформаційної кампанії про хід та результати соціального проекту,
- відповідність цілям і потребам організацій (бенефіціарів) і донорів;
- ефективність – задоволення потреб особи, групи, спільноти).

Соціальний дизайн тісно пов'язаний з такими поняттями, як «традиція»/інновація. Деякі проекти спрямовані на збереження традицій і культурних пам'яток; їх називають підтримуючими (відновлювальними, реанімаційними). Соціальна робота орієнтована на інновації, спрямовані на «досягнення інноваційних результатів, що мають соціальну значущість. Для останнього важливою ознакою є «інноваційність», наявність нових ідей, підходів, технологій вирішення соціальної проблеми на певному рівні» [13].

Проте новизна соціального проекту може бути відносною. Таким чином, за критерієм новизни ідеї соціального проекту можна класифікувати на:

- 1) принципово нові ідеї, які не впроваджувалися в соціальну роботу;
- 2) ідеї, які використовувалися в соціальній роботі, адаптуються до нових умов/об'єктів;
- 3) ідеї, перенесені з інших сфер у соціальну роботу;
- 4) ідеї, які не мали практичної реалізації. Новаторами соціальних проектів є окремі особи або групи людей (фахівці державних соціальних установ, члени громадських організацій, окремі громадяни).

Як зазначає А. Милославська [20], часто інноваційна діяльність відбувається в умовах невизначеності; її суб'єктам доводиться самотійно розробляти план дій, обирати методи дій, не спираючись на готові рішення. Новаторів, як генераторів і розробників ідей, а також тих, хто втілює інновації, об'єднують такі індивідуально-психологічні особливості, як інноваційне мислення і нормативна гнучкість, які дозволяють людині «швидко оцінювати зміни істотних умов і змінювати програму дій, внести корективи в систему саморегуляції. внутрішні умови»[20].

Більшість соціальних проектів вузько спрямовані на певний елемент соціальної проблеми, яка є складною та багатогранною. Паралельна реалізація кількох різних соціальних проектів сприятиме підвищенню ефективності вирішення соціальної проблеми. Таким чином, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб в Україні з 24 лютого 2022 року сприяло активізації суспільства до реалізації власних соціальних проектів, спрямованих на підтримку: жінок, сімей з дітьми, дітей. Враховуючи, що більшість проектів розраховані на певний період реалізації, зміни, які вони вносять у соціальні системи, можуть бути нетривалими. Питання полягає в тому, як досягти тривалого впливу на соціальну реальність і отримати більш ефективні результати від запропонованих змін.

У зв'язку з цим для вирішення або мінімізації соціальних проблем та отримання стійкого ефекту від інновації важливо не лише реалізувати етапи життєвого циклу соціального проекту, а й розвивати його після припинення фінансування. . При цьому можливі різні шляхи розвитку ідеї проекту:

- 1) використання втіленої ідеї у вигляді інноваційного матеріалу чи ідеальних продуктів (сценаріїв заходів, ігор, методик, технологій, соціальної реклами тощо) у подальшій діяльності;
- 2) усунення помилок, виправлення та вдосконалення ідеї (проекту), розробка нового проекту на основі модифікованої ідеї;

- 3) пошук принципово нових ідей і рішень для розвитку нових соціальних проектів;
- 4) поширення ідеї проекту в соціальну роботу з іншою категорією клієнтів або для вирішення іншої соціальної проблеми (рис. 1.1).

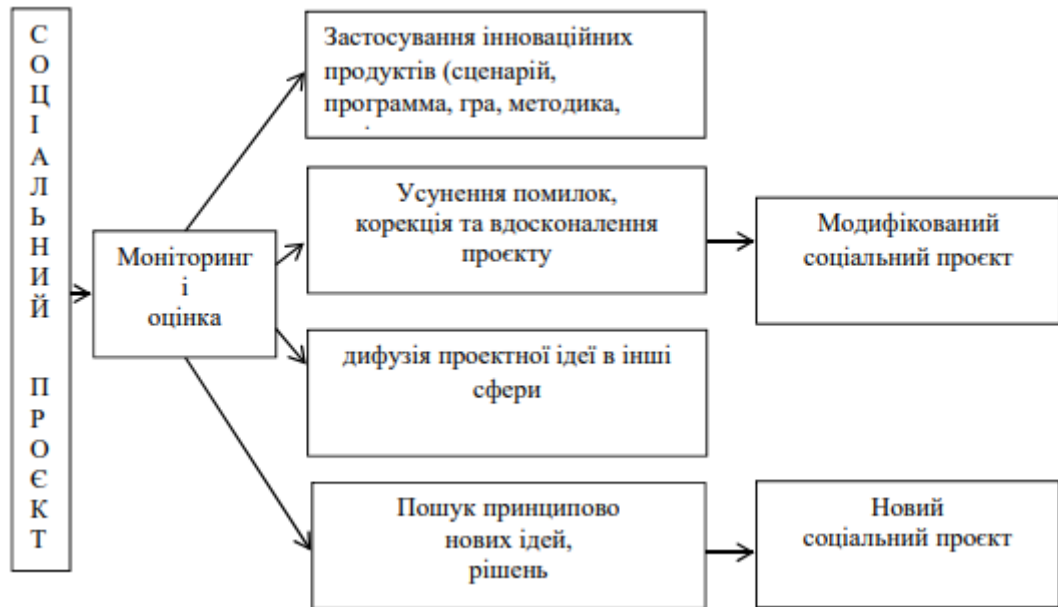

Рис.1.1 Шляхи розвитку проекту після припинення фінансування

Аналіз ідей реалізованих соціальних проектів показав, що після завершення їх фінансування сповільнюється або припиняється використання оригінальних ідей, незалежно від їх якості та ефективності. Але модифікація чи поширення цих ідей може дати поштовх до якісно нового вирішення різноманітних суспільних проблем. Сьогодні інноваційний потенціал ідей соціальних проектів не повністю використовується в соціальній роботі. «Продовження життя» соціального проекту відбувається циклічно. Проте опора на реалізовані ідеї попередників і народження нових ідей на основі раніше реалізованих (модифікація чи дифузія) дозволить їм розвинути і вийти на якісно новий рівень вирішення суспільних проблем – рухатися по спіралі.

Таким чином, внутрішні інновації (соціальні проекти) мають такі переваги перед зовнішніми (управлінськими, радикальними): швидкість реакції на ситуацію, адресність, враховують особливості та інтереси індивідів,

груп, спільнот. Внутрішні інновації полегшують реалізацію власних інновацій, ніж запропонованих іншими. За роки незалежності України в соціальній роботі державними та громадськими організаціями реалізовано багато соціальних проектів. Ці проекти містять багато інноваційних ідей, авторських розробок та інноваційних продуктів, які можна частково або повністю модифікувати та адаптувати до нових умов. Сьогодні існує потреба у створенні ресурсу (платформи), на якому новатори зможуть усвідомлено безкоштовно ділитися власними ідеями та продуктами, що дозволить об'єднатися людям з активною громадянською позицією для спільного вирішення соціальних проблем в Україні. Напрямок подальших наукових досліджень вважаємо дослідження умов підвищення рівня інноваційної культури та формування інноваційного мислення у фахівців соціальної сфери.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ

2.1. Механізм управління соціальним проектом

Головна мета соціального проектування – створення соціальних проектів. Соціальний проект – це соціальна інновація, розроблена ініціатором проекту, метою якої є створення, модернізація або підтримка матеріальних чи духовних цінностей у зміненому середовищі, яке має просторово-часові та ресурсні межі та чий вплив на людей визнається позитивним у з точки зору його суспільної значущості. Необхідність соціального проектування визначається:

- 1) суспільна потреба в цілеспрямованому, планомірному, систематичному та контрольованому розвитку об'єктів соціальної сфери:
- 2) необхідність створення динамічних соціальних систем, які характеризуються внутрішньою рівновагою та гармонією по відношенню до інших систем:
- 3) потреба в реалізації соціальної творчості. Це завжди характерно для соціальних революцій, а часом і для реформ.

Реалії людського життя схожі на два світи. Один — це світ людей і речей, інший — світ цінностей і норм. Цінності — це переконання суспільства щодо цілей, до яких люди повинні прагнути (кінцеві цінності), і основних засобів їх досягнення (інструментальні цінності). Цінність – це те, що дозволяє нам орієнтуватися в соціальному середовищі, реалізуючи свої стратегічні інтереси. Імперативні цінності складають основу соціокультурних позитивних установок і заборон (соціокультурних кодів) і ґрунтуються на протиставленні «добра» і «зла», «свого» і «чужого». Це те, що розділяє цінності та антицінності. Цілі можуть виконувати роль цінностей (не випадково в технології управління проектами часто використовується поняття «цілі-цінності») і соціальних проектів, і в цьому випадку вони також набувають

імперативного значення. Ці імперативи часто керують величезними сферами людського життя.

Значною мірою визначальною є роль ціннісних факторів у суспільному житті. А головне, цінності мають примусову дію, що впливає з їх нормативного змісту. Іншими словами, через цінності поведінка людей вводить у рамки певних соціальних принципів і підпорядковується загальним правилам колективного життя. Упорядкованість суспільства на основі визнаних цінностей забезпечується через механізми соціальних норм.

Соціальна норма (лат. *norm* — міра, вказівка, правило, закон) — зразок, правило, принцип діяльності, визнаний соціальною організацією (системою, групою) і тією чи іншою мірою встановлений для виконання її учасниками. Якщо цінності здійснюють більш загальну, стратегічну регуляцію поведінки, то норми конкретно вказують, які дії і вчинки люди зобов'язані робити. Цінності і норми утворюють ціннісно-нормативну систему, яка трансформує природні потреби людини і є основою культури. Системи, щодо яких існує більш-менш загальний консенсус, співіснують із системами груп, малих громад, організацій, сімей та окремих осіб. Людина живе у світі, який наповнений і перебудований смислами.

Серед характеристик соціального проектування особливе місце займають умови — система соціальних явищ і процесів, які певним чином впливають на проектну діяльність. Фон проектування — це сукупність зовнішніх по відношенню до об'єкта проектування умов, які істотно впливають на його функціонування та розвиток. При проектуванні соціальних об'єктів необхідно враховувати і суб'єктивний фактор. Його сутність багато в чому визначає специфіку соціального проектування. Основними вимогами до проекту є: обмеженість (за часом, цілями і завданнями, результатами тощо) — це характеристика проекту, яка дозволяє контролювати хід його реалізації за чітко визначеними етапами на основі окреслених, вимірні результати кожного етапу; цілісність - загальний зміст проекту має бути очевидним і зрозумілим, кожна частина повинна відповідати загальній ідеї та очікуваному результату;

послідовність і логічність - логіка побудови частин, які співвідносяться і обґрунтовують одна одну; об'єктивність та обґрунтованість – доказ того, що ідея проекту є результатом роботи авторів щодо розуміння ситуації та оцінки можливостей впливу на неї; компетентність авторів і персоналу - знання кадрів, технологій, механізмів, форм і методів реалізації проекту; життєздатність – визначення майбутніх перспектив розвитку проекту.

Тобто сама соціальна політика в першу чергу має бути спрямована на активізацію самого людського фактору.

Це може бути за таких умов: демократизація суспільства, людських відносин; розширення і розвиток самоврядування народу; створення відповідного економічного механізму; створення нових механізмів управління, заохочення та стимулювання громадян[21].

Щодо суто соціальної політики, соціальної роботи як такої, то вона має здійснюватися насамперед за активної участі самих громадян, тобто громадянського суспільства. Зрозуміло, що соціальна політика може бути успішно реалізована за умови не лише розробки відповідної стратегії та створення необхідних механізмів, а й за умови необхідного фінансового, матеріального та ресурсного забезпечення. Йдеться насамперед про необхідні умови для функціонування систем освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціального захисту населення, розвитку та стимулювання соціальної роботи. Ресурсне забезпечення цих сфер має багато джерел: бюджетне фінансування (через податкову систему); діяльність суспільно-політичних, громадських фондів, асоціацій; реалізація національних та міжнародних проектів і програм; спонсорська діяльність тощо. За таких обставин постає питання про координаційні функції держави щодо стимулювання та контролю за ефективністю джерел фінансування соціальної політики [22].

Тобто держава в найширшому розумінні її сутності та призначення несе відповідальність насамперед перед особою, перед суспільством. Тому реальне є сутнісною ознакою політико-правових основ соціальної політики в цілому, загальною метою якої є створення належних умов для гідного життя, вільного

розвитку, самореалізації та самовдосконалення особи. Об'єктивно визначено основні напрями соціальної політики в Україні з моменту проголошення державної незалежності: доходи, рівень життя громадян; зайнятість громадян та стан ринку праці; організація та оплата праці; охорона праці; загальнообов'язкове державне соціальне страхування; забезпечення громадян житлом тощо. Практичний розвиток соціальної політики в Україні здійснювався, з одного боку, з дотриманням міжнародних стандартів і норм, а з іншого – з урахуванням суто національних аспектів (традиції, досвід, практика).

Позитивним є те, що за роки незалежності в Україні збереглися державні структури, і насамперед центри соціальних служб для молоді, які безпосередньо реалізують соціальну політику, а також інші служби, що працюють з дітьми, молоддю та сім'єю. . Відповідно до законодавства України соціальна політика диференційована за віковими та соціальними категоріями громадян, а тому можна говорити про соціальну політику стосовно дітей, сім'ї, молоді, жінок. Соціальна сфера, як і будь-яка інша, потребує відповідного управління, тобто не може існувати самостійно, довільно. Тут доводиться виходити із загальних принципів, що визначають сутність і зміст соціального управління. «Змістом науки про соціальне управління, — пише він Г. Щекіну, — є визначення законів, закономірностей, розробка принципів, функцій, форм і методів цілеспрямованої діяльності людей у процесі управління суспільством» [23, стор. 362]. Дослідник слушно вважає, що в основу науки управління повинні бути покладені певні соціально-економічні закони, в тому числі закони специфічного характеру. Це важливо для сучасної соціальної політики в Україні. Це також слід враховувати. Управління суспільними процесами загалом, як і реалізація соціальної політики зокрема, залежить насамперед від стану державного управління як такого в комплексі.

Зараз багато експертів говорять про певну кризу соціальної політики, спричинену нібито кількома факторами. Перший – це відсутність стратегії і тактики дій держави в цій сфері та прогнозу соціальних наслідків

управлінських рішень, що приймаються органами влади. До цього додайте нерозвинені форми участі громадськості в державному управлінні, а також законодавчо не закріплену відповідальність органів державної влади за сучасний стан життя громадян. Духовна сфера істотно відрізняється від інших сфер тим, що в її основі лежить духовне виробництво, а точніше творчість як складне, багатогранне явище.

Суб'єктами соціального управління є спеціалізовані державні та недержавні органи і служби, в тому числі соціальної сфери, сфери праці та ін. Координатором в управлінні процесом реалізації соціальної політики, безсумнівно, є уряд, державні установи - міністерства, відомства та їх підрозділи. У найширшому розумінні суб'єктом соціального управління є все населення країни. Розглянуті особливості соціальної політики та соціальної роботи в Україні визначають сутність і характер концептуальних засад її розробки та практичної реалізації. Таким чином, у процесі еволюції соціальне проектування відокремлюється від технічного проектування і з часом вбирає властивості прогнозування, конструювання та планування. Необхідність соціального проектування усвідомлюється лише тоді, коли завдання управління починають поширюватися на сфери, де традиційні процедури та методи управління неефективні.

Юридичний термін «соціальні проекти» означає компетентну професійну діяльність соціальних інституцій, державних і неурядових організацій з метою ідентифікації груп людей у випадках, коли через відсутність соціальних умов або особистих причин соціалізація призупиняється або йде у зворотному напрямку (десоціалізація). Соціальний проект взаємопов'язаний з державною політикою, особливо соціальною, реалізацією концепції прав людини, правовим регулюванням соціальної сфери, правовою культурою суспільства, соціальним статусом різних соціальних груп. Дії соціальних працівників залежать не тільки від моральних принципів, теоретичних моделей, соціальних інститутів, професійної компетентності, а й від законодавчих норм. Законодавство забезпечує

правовий статус соціальної роботи, створює правові умови для ефективного регулювання діяльності соціальних служб і системи соціальної підтримки населення. У багатьох країнах багато питань регулювання практики соціальної роботи делеговано професійним асоціаціям соціальних працівників, що підвищує відповідальність професійної спільноти за дотримання професійних стандартів. У пострадянських країнах правове регулювання соціальної роботи є виключною прерогативою держави, а рішення органів державної влади відіграють ключову роль у її правовому забезпеченні. У більшості країн практика регулюється законом, який гарантує, що соціальний працівник діє відповідно до встановлених законом стандартів професійної поведінки та практики.

До механізмів правового регулювання професійної діяльності спеціалістів соціальних служб і соціальної роботи належать:

1. кодекси поведінки та стандарти практики;
2. освітньо-кваліфікаційні вимоги до тих, хто стає соціальним працівником;
3. вимоги до навчальних закладів, які готують соціальних працівників різного рівня;
4. реєстрація (ліцензування) суб'єктів надання соціальної допомоги;
5. Дисциплінарні заходи до порушників професійних стандартів[24].

Регулювання практики соціальної роботи включає регулювання надання соціальних послуг. При цьому соціальна послуга незалежно від форми власності та підпорядкування може підлягати реєстрації (ліцензуванню) та перевірці (державному контролю). Для отримання ліцензії (документа державного зразка, що засвідчує право ліцензіата на провадження протягом певного строку зазначеного в ній виду діяльності за умови виконання ліцензійних умов) особи, які претендують на її отримання, повинні відповідати мінімальним вимогам щодо певний вид діяльності, встановлений уповноваженими органами. Зазвичай вони стосуються персоналу працівників, що надають послуги, та керівництва соціальних служб. Організації соціальних

служб також повинні відповідати мінімальним стандартам безпеки, щоб отримати схвалення. Наприклад, норми Люксембургу містять детальні вимоги до установ, які надають послуги людям похилого віку. Ці вимоги стосуються вхідних дверей, розміру ліфта, якості освітлення, розміру спальні, кількості туалетів, підлоги, місць для сидіння, наявності обладнання тощо. Професійні положення встановлюють відповідальність за дотримання стандартів практики з боку кожного соціального працівника, а не лише його роботодавця чи організації. Це означає, що соціальні працівники повинні ставити інтереси клієнтів вище своїх власних, підтримувати свою компетентність, розвивати навички та знання [25].

Соціальні працівники, які порушують стандарти практики, підлягають дисциплінарній відповідальності, включаючи штрафи, зобов'язані пройти додаткове навчання та їм забороняється займатися певною діяльністю. У серйозних випадках працівник може навіть втратити ліцензію або її призупинити. Рішення про вид дисциплінарного стягнення приймається спеціально уповноваженим органом після вивчення порушення стандартів (за скаргами клієнтів, інших спеціалістів, повідомленнями ЗМІ, результатами громадських та державних перевірок соціальних служб тощо). Якщо реєстрація (ліцензія) є обов'язковою вимогою роботодавців або, взагалі, умовою для здійснення соціальної роботи, то порушення стандартів суттєво впливає на життя та роботу соціального працівника.

У країнах, де термін «соціальний працівник» має юридичний статус і його носії набувають повноважень, передбачених законом, правові санкції можуть бути застосовані до тих, хто незаконно називає себе соціальним працівником, фальсифікує факт наявності ліцензії або практикує без такої. У деяких країнах повноваження встановлювати кваліфікацію соціальних працівників покладено на їхні професійні асоціації. Наприклад, у кожному штаті США є громадська професійна організація. У Північній Кароліні, де Рада з сертифікації та ліцензування видає чотири типи ліцензій, ліцензії поновлюються кожні два роки відповідно до законодавства штату. Для цього

соціальні працівники повинні взяти участь у навчальних семінарах загальною тривалістю 40 годин протягом двох років, з яких принаймні два мають бути присвячені етиці соціальної роботи. Ці одно- або дводенні семінари організовуються спеціально уповноваженими навчальними центрами, які видають учасникам відповідні дипломи про участь (де години зараховуються з певним коефіцієнтом). Працівники повинні відвідувати навчальні семінари протягом двох років, щоб зберегти своє право на отримання соціальних послуг. Дійсно, в соціальній роботі постійно виникають нові методи, відкриваються нові аспекти соціальних проблем і методи їх вирішення, змінюється законодавство і норми.

Практика делегування державою професійним асоціаціям права видавати ліцензії та нагляд за дотриманням стандартів якості дотримується у Великобританії, Новій Зеландії, Канаді, Австралії, Ізраїлі та інших країнах. Ліцензування як вид правового регулювання діяльності соціальних працівників і соціальних служб вважається важливим інструментом зв'язку соціальної та соціальної політики. Нормативні документи містять тарифно-кваліфікаційні характеристики спеціалістів із соціальної роботи, їх права та обов'язки, умови оплати праці. Вони складають коло потенційних клієнтів соціальної роботи (наприклад, тих, хто має право на обслуговування в державних соціальних службах), порядок надання соціальних послуг, державні соціальні стандарти і нормативи, вимоги до діяльності різних типів установ, умови щодо фінансування соціальних служб, їх повноваження та підзвітність. . Закон також визначає права клієнтів соціальних послуг, які безпосередньо не пов'язані з отриманням соціальних послуг, але реалізація яких часто вимагає посередництва соціального працівника. Наприклад, жертви домашнього насильства (дитина, жінка, люди похилого віку) можуть не знати про свої законні права та порядок притягнення кримінальної до відповідальності. Тому завдання соціального працівника – інформувати клієнта про захист його прав, передбачених законом.

У багатьох країнах національне законодавство про боротьбу з насильством надає соціальним працівникам право вилучати жертву, особливо дитину, із сім'ї, приймати рішення про передачу її у прийомну (тимчасову) сім'ю та виступати представником жертви. в суді. Цей закон може детально прописати всю процедуру у випадку жорстокого поводження з дітьми. Подібна система створена у Великобританії, Ізраїлі та інших країнах. Правові норми спрямовані на сприяння або попередження соціального відчуження груп потенційних клієнтів, визначення або обмеження їхніх прав, встановлення певних умов для реалізації таких прав. У деяких випадках на соціальну роботу прямо чи опосередковано впливають нормативно-правові акти щодо виплати грошової допомоги малозабезпеченим верствам населення (інвалідам, багатодітним або неповним сім'ям, дітям-сиротам, самотніми громадянам похилого віку).

Аналізуючи нормативно-правову базу управління соціальними проектами, слід зазначити, що найбільшого поширення набули концептуальні основи проектної діяльності в соціальній сфері. Саме на концептуальному рівні визначено, що функціонування України як демократичної держави базується на двох важливих факторах: високому рівні інститутів громадянського суспільства та реформуванні соціальної сфери за безпосередньої участі недержавного сектору в реалізації соціальної політики. Розвиток інфраструктури функціональних органів та організацій для здійснення професійної діяльності у сфері управління соціальними проектами має на меті залучення стейкхолдерів до вирішення суспільно значущих проблем з урахуванням їх інтересів і потреб, що полягає у забезпеченні інституційних умов для реалізації соціальних проектів в Україні [26, с. 68].

Наступною важливою складовою правової бази управління соціальними проектами є нормативне регулювання такої діяльності, тобто суб'єктів та об'єктів проектної діяльності. Важливою є також координація дій великої кількості осіб і структур з відповідними функціональними обов'язками. Ефективна реалізація дій з реалізації соціальних проектів залежить від

наявності чіткого та зрозумілого алгоритму дій кожного виконавця для кожного учасника та затвердженій методики його впровадження в реальний робочий процес. Тобто мається на увазі відповідне інструктивно-методичне положення - нормативний документ, що встановлює порядок (технологію) проведення процесу або окремої операції.

Організаційне забезпечення управління проектами в соціальній сфері — це регламент, який встановлює порядок організації діяльності, взаємодію всіх організаційних елементів проекту і процедури, сукупність управлінських операцій, прийняття управлінських рішень. Організаційне забезпечення – це специфічна управлінська підсистема системи управління соціальним проектом, яка регулює організацію: структури системи управління, процесу функціонування керованої системи, специфічної інфраструктури, яка може забезпечити оптимізацію комунікації між суб'єктами проектної діяльності та забезпечення їх необхідними ресурсами. В організаційній структурі управління соціальними проектами можна виділити три основні рівні: організація на стратегічному рівні – формулювання та визначення нормативних і концептуальних засад, що переважно формуються з органів влади та управління; організація на функціональному рівні – відповідальність за досягнення результатів на ключових етапах реалізації соціального проекту, яка може створюватися з числа регіональних робочих груп з реалізації, колегіальних органів, що здійснюють загальну координацію та моніторинг відповідних проектів; організація виконання робіт - відповідальність за виконання оперативного плану, яка може бути створена шляхом закріплення за окремими видами робіт за проектом окремих виконавців.

Варто зазначити, що результативність цього рівня управління безпосередньо залежить від ресурсного забезпечення та ефективного розподілу інформації між усіма стейкхолдерами. Таким чином, можемо зазначити, що інституціональне забезпечення управління соціальними проектами залежить від належного рівня нормативно-правового регулювання такого виду управлінської діяльності, наявності відповідної організаційної

структури, яка має бути представлена на трьох управлінських рівнях (стратегічному, тактичному та операційному) з чітким визначенням суб'єктів, відповідальних за реалізацію соціального проекту, та відповідним рівнем ресурсного й інформаційного забезпечення усіх учасників.

2.2. Фінансове забезпечення соціальних проєктів

Згідно з науково-експертними твердженнями, важливою умовою розробки та реалізації соціальних проєктів є обґрунтування їх доцільності – цінності, значущості, корисності, ефективності, прийнятності та здійсненності в певний період часу. Спираючись на багаторічний досвід розробки соціальних проєктів та участі в їх реалізації на національному та місцевому рівнях, науковці виділяють такі важливі показники, за допомогою яких обґрунтовується доцільність реалізації проєктів у соціальній сфері:

1. Відповідність цілей соціального проєкту пріоритетним напрямам розвитку держави, затвердженим у відповідних програмних та стратегічних документах, програмах розвитку території реалізації проєкту, стратегічно важливим інвестиційним проєктам та цільовим програмам за напрямками соціального розвитку. Це дасть змогу визначити доцільність реалізації представленої проєктної пропозиції через її відповідність пріоритетним напрямам соціального розвитку України.

2. Тривалість досягнутого ефекту від реалізації соціального проєкту. Ця одна з важливих характеристик соціального проєкту показує інвестору, що витрачені ресурси не тільки дали очікуваний ефект, але й продовжують позитивно впливати на представників цільової групи, отримувачів послуг, протягом певного періоду.

3. Соціальний резонанс очікуваного ефекту від реалізації соціального проєкту, тобто такий показник дозволить обґрунтувати доцільність соціального проєкту, довівши зміст запланованих заходів, кожна з яких на виході є проміжною. продукт, який може змінити існуючу соціальну ситуацію, задовольняючи потреби більшої кількості людей, ніж цільова група.

4. Значущість (цінність) результатів реалізації громадського проекту з позиції державного, громадського та приватного секторів. Зазвичай цей показник визначається як користь, яку отримують усі зацікавлені сторони в результаті реалізації соціального проекту. Соціальними вигодами від реалізації проектів у державному секторі можуть бути: - зниження рівня безробіття чи злочинності; створення нових високооплачуваних робочих місць; зміни в структурі зайнятості населення; розширення спектру соціальних послуг або зменшення їх вартості тощо.

5. Ефективність інвестування в соціальний проект, яку можна виявити за допомогою соціального ефекту, який характеризує ступінь задоволеності населення якістю життя, тобто дає уявлення про кількісну сторону досягнутих соціальних цілей для заради чого розроблено та реалізовано інвестиційний проект, а також соціальної ефективності, що свідчить про підвищення якості життя людей у результаті соціальної інвестиційної діяльності [27, с. 32-35, 37-38].

Цікаво подивитися, як у науковому середовищі розрізняють поняття «соціальний ефект інвестицій» і «соціальна ефективність інвестицій». Так, перше поняття визначає суспільний результат інвестиційної діяльності, а друге – процес соціального інвестування. Основна відмінність полягає в тому, що соціальну ефективність інвестицій можна отримати за рахунок витрат, які здійснює суб'єкт інвестиційної діяльності для посилення свого значення в суспільстві та стимулювання економічного зростання. За наявності соціального ефекту від інвестування суб'єкт інвестиційної діяльності, крім отримання доходу, також задовольняє соціальні потреби суспільства, що створює корисний ефект від інвестиційної діяльності [27, с. 37].

Поряд зі з'ясуванням відмінності, важливо розкрити сутність того поняття, до якого ці дефініції мають безпосередній стосунок. Йдеться про поняття “соціальний інвестиційний проєкт”, яке у науковій спільноті визначають як комплексний план заходів, що передбачає вкладення інформаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріальних, управлінських та

інших ресурсів, а також спрямований на досягнення якісно нового соціального ефекту (зростання рівня і якості життя населення, забезпечення зайнятості, підтримку галузей соціальної сфери, запобігання соціальним конфліктам тощо) і здійснюваний у певний термін [28, с. 162, 166]. Різні види соціальних проєктів, залежно від джерел їх фінансування, подано на рис. 2.1.

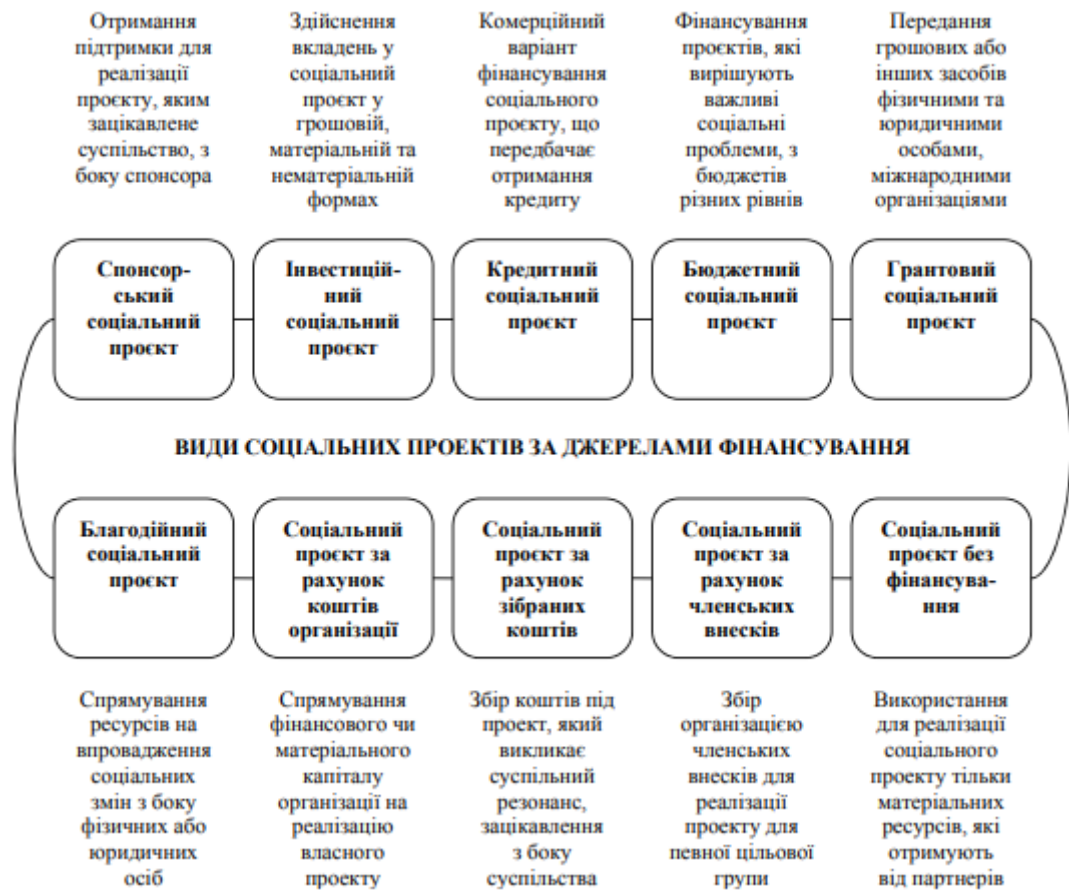

Рис. 2.1 Види соціальних проєктів за джерелами фінансування

Наприклад, проєкти з надання соціальних послуг для людей з особливими потребами можна класифікувати на різні типи за джерелами, з яких вони фінансуються. Водночас важливо зазначити, що такі проєкти через відсутність комерційної складової є непривабливими для власників приватного капіталу; до них не застосовуються класичні підходи до інвестування, вони не підлягають проєктному фінансуванню. Більшість проєктів надання соціальних послуг людям з особливими потребами фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Водночас зростає роль громадських організацій та благодійних фондів, донорів та меценатів у

фінансовому забезпеченні функціонування таких проектів. Також фіксуються випадки реалізації проектів надання соціальних послуг людям з особливими потребами в рамках корпоративної соціальної відповідальності [29, с. 103].

Проаналізувавши реалізовані проекти найбільш значущих донорських міжнародних організацій в Україні, науковці-експерти підсумовують інвестиційні пріоритети за такими основними напрямками діяльності: створення ефективної системи державного управління, сприяння економічному розвитку та формуванню конкурентоспроможної ринкової економіки, розвиток інфраструктури, охорона навколишнього середовища та впровадження техніки. , сприяння регіональному розвитку та місцевому самоврядуванню, розвитку громадянського суспільства та реалізації соціальних реформ. Важливо те, що різні аспекти людського розвитку, зокрема освіта та охорона здоров'я, ринок праці, соціальний захист та соціальна інтеграція, знаходяться в полі зору провідних донорів міжнародної допомоги Україні [30, с. 137].

З 1997 р. в Україні за фінансової участі Міжнародного банку реконструкції та розвитку реалізовано низку соціальних проектів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Соціальні проекти за фінансовою участю Міжнародного банку реконструкції та розвитку

Соціальні проекти	Мета соціального проекту	Термін реалізації соціального проекту	Вартість соціального проекту
Проект підтримки соціального захисту	Підвищення ефективності функціонування системи надання житлових і комунальних субсидій	1997–1998 рр.	2,6 млн грн
Фонд соціальних інвестицій	Покращення умов життя бідних і вразливих груп населення, розширення можливостей громад та вразливих груп населення у вирішенні місцевих	2002-2008 рр.	50,2 млн грн

	соціальних проблем, створення моделі адресності надання соціальних послуг		
Авансова позика на підготовку запропонованого проекту “Підвищення ефективності управління реформою системи соціального захисту в Україні”	Побудова системи фінансового управління для проекту, впровадження єдиної технології прийому громадян на базі пілотних управлінь праці та соціального захисту населення, розробка та застосування моделі інформування громадськості на центральному, регіональному та місцевому рівнях	2004-2006 рр.	2 млн грн
Удосконалення системи соціальної допомоги	Реформування системи соціального захисту населення шляхом забезпечення адресності та підвищення ефективності управління програмами соціальної допомоги	2006-2012 рр.	101,8 млн грн
Модернізація системи соціальної підтримки населення України	Підвищення ефективності надання соціальної допомоги та соціальних послуг для малозабезпечених сімей, покращення процесу їх адміністрування, підтримка розвитку сімейних форм опіки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей з обмеженими можливостями, які виховуються в інтернатних закладах	2014-2020 рр.	300 млн грн

Додаткове фінансування для проєкту “Модернізація системи соціальної підтримки населення України”	Покращення результатів надання соціальної допомоги та соціальних послуг для малозабезпечених сімей	2020-2023 рр.	150 млн грн
--	--	---------------	-------------

Як можна бачити з даних табл. 2.1, одні з них були короткострокові, а інші – розраховані на довгостроковий період. Так, соціальний проєкт “Модернізація системи соціальної підтримки населення України” було розпочато у 2014 р., а заплановано завершити – у 2023 р. Саме він потребує найбільше грошових коштів, оскільки його вартість становить 450 млн грн. Більшу увагу зосередимо на соціальному проєкті “Модернізація системи соціальної підтримки населення України” та розкриємо завдання, виконання яких спрямовано на реалізацію його мети – досягнення результативності функціонування системи соціальної допомоги та соціальних послуг для малозабезпечених сімей. Зокрема, йдеться про такі завдання: розширення програми державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям для поліпшення доступу вкрай бідного населення до цієї програми; підтримка заходів, спрямованих на підвищення ефективності адміністрування соціальних виплат і послуг; поширення сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також соціальна підтримка сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, для недопущення влаштування дітей в інтернатні заклади [31].

Додатково важливо наголосити на тому, що в Україні розроблено декілька національних стратегій та державних програм, які спрямовані на деінституалізацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також розвиток альтернативних форм опіки дітей. Саме соціальний проєкт “Модернізація системи соціальної підтримки населення України” покликаний реалізувати ці програми через надання можливості дітям-сиротам і дітям,

позбавленим батьківського піклування, зростати в умовах, максимально наближених до сімейних, шляхом влаштування таких дітей до прийомних сімей, усиновлення, виховання у дитячих будинках сімейного типу [32].

Названий вище соціальний проєкт має на меті надання допомоги у трансформації інтернатних закладів для організації сімейних форм виховання дітей. Такий процес трансформації передбачає комплексний підхід, який охоплює: виявлення інтернатів із найгіршим рівнем якості життя дітей, збільшення обсягів надання послуг з догляду на сімейній основі, а також прийняття рішення щодо трансформації конкретних інтернатів з поступовим виведенням дітей, які там перебувають (повернення у біологічні сім'ї або влаштування до сімейних форм виховання); створення на базі інтернатів, що реформуються, центрів для надання соціальних послуг або форм виховання дітей в умовах, максимально наближених до сімейних; активне пропонування послуг раннього виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, для вчасного вирішення проблем сім'ї і попередження потрапляння дітей в інтернатні заклади [33].

Отже, серед кількох розглянутих наукових підходів до розкриття сутності соціального ризику виокремлено підхід, відповідно до якого під цим поняттям розуміється соціально значуща обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни не здатні самотійно себе утримувати, тому потребують додаткового матеріального захисту з боку держави. Такою соціально значущою обставиною може бути втрата працездатності, відсутність попиту на працю, додаткові витрати на задоволення потреб у медичних і соціальних послугах. Насправді ж, увесь перелік соціально значущих обставин, які означаються соціальними ризиками, є доволі великим й охоплює як типові з високою ймовірністю виникнення, так і нетипові з невисокою ймовірністю виникнення у житті кожної людини соціальні ризики.

При обґрунтуванні теоретичних основ функціонування проєктів соціальної спрямованості головну увагу звернуто на окреслення їхньої мети. Встановлено, що проєкти соціального розвитку спрямовані на зниження

бідності, покращення добробуту, побудову елементів громадянського суспільства тощо. Такі позитивні зміни у соціальній сфері мають бути корисні для індивідуума, громади або суспільства загалом. Підтримано науково-експертне твердження про те, що важливою умовою розроблення і реалізації соціальних проектів є обґрунтування їх доцільності за допомогою низки показників. Серед них – соціальний ефект, що характеризує міру задоволення населення якістю життя, а також соціальна ефективність, яка вказує на підвищення якості життя людей у результаті соціально-інвестиційної діяльності.

2.3. Процедура моніторингу соціальних проектів

Необхідною складовою та організаційною умовою реалізації проектів є їх моніторинг та оцінка. Питання моніторингу та оцінки проектів вперше виникло в 60-х роках XX століття в США, але значного розвитку набуло лише в останні 30 років, коли у світі активно зростає кількість соціально спрямованих проектів і програм. В Україні питанню моніторингу та оцінки проектів приділили увагу лише протягом останніх десяти років, коли почали активно розвиватися громадські організації, які реалізують різні соціальні проекти.

Основним завданням моніторингу та оцінки є збір необхідної інформації для прийняття відповідних рішень. Суть моніторингу та оцінки однакова – відстеження процесу та результатів проекту. Відмінності між моніторингом та оцінкою полягають у глибині аналізу інформації: оцінка спрямована на більш глибокий аналіз, ніж моніторинг. Спрощено різницю між моніторингом та оцінкою можна сформулювати так: моніторинг відповідає на запитання «Як справи?» (щоденний моніторинг ситуації, порівняння того, що відбувається з очікуваним результатом). Оцінка відповідає на запитання «До чого це призвело?» і «Чому?», «Скільки?». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає «моніторинг» як постійне спостереження за будь-

яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату, а також прогнозування та попередження критичних ситуацій.

Зміст поняття «моніторинг» у працях із соціології, соціальної роботи та соціальної педагогіки визначається так:

- систематичний збір та обробка інформації, яка може бути використана для вдосконалення процесу прийняття рішень, а також для інформування громадськості [34, с. 127];

- постійний, систематичний збір інформації дослідницькими методами з метою спостереження за розвитком будь-якого суспільного явища чи процесу та його прогнозування [35, с.8];

- процес моніторингу планування та виконання запланованих дій і заходів з метою коригування, оцінки, ефективного використання коштів, досягнення запланованих цілей, мінімізації негативних наслідків, виявлення можливостей розвитку та/або повторення проекту [34, с. 241];

- процес постійного накопичення інформації про всі аспекти проекту з метою визначення процесу впровадження та завершення запланованих змін, а також щодо їхнього внеску в досягнення поставлених цілей;

- дослідження, а саме: повторне дослідження, яке проводиться в поєднанні з декількома дослідженнями (за єдиним планом/алгоритмом та інструментарієм), послідовно (через певні проміжки часу) та з метою отримання результатів, що характеризують динаміку змін (об'єкта).) протягом досліджуваного періоду [36, с.14];

- процес контролю за виконанням запланованих дій і заходів з метою їх коригування, мінімізації негативних наслідків, непередбачуваних ситуацій[37].

Як бачимо, на сьогодні не існує єдиного загальновизнаного та загальновживаного поняття «моніторинг». Виходячи із запропонованих визначень, звернемо увагу на основні ознаки моніторингу:

- збір та обробка інформації по всіх аспектах проекту;
- систематичність, повторюваність, постійність;

- досягнення запланованих цілей, коригування, мінімізація негативних наслідків, непередбачуваних ситуацій, удосконалення процесу прийняття рішень, визначення можливостей розвитку та/або повторення проекту.

Моніторинг здійснюється постійно, від етапу планування діяльності до етапу досягнення кінцевої мети. Завдання моніторингу – виявити проблемні зони для корекції всього процесу. Водночас моніторинг необхідний для аналізу ситуації; виділення нових напрямків чи зразків у роботі; обґрунтування правильності рішень; відповідність наміченому плану; вдосконалення організації та лідерства; прийняття рішень щодо людських, фінансових і матеріальних ресурсів; вимірювання досягнень у виконанні намічених завдань і встановлення/перегляду цілей; своєчасне реагування на окремі відхилення від плану, що виникають під час виконання плану; вдосконалення самої системи моніторингу. Виходячи з цих загальних теоретичних засад щодо змісту моніторингу, під час моніторингу соціальних проектів необхідно здійснювати комплексний моніторинг:

- використання ресурсів (відповідність витрачених ресурсів плану);
- процес проведення запланованих заходів (відповідність змісту заходів потребам цільових груп, дотримання необхідних технологій, методів, процедур, проведення запланованих заходів згідно з графіком тощо);
- результати (наскільки можливе досягнення намічених цілей);
- вплив проекту (як він впливає на зміни соціального середовища, поведінку цільових груп, роботу спеціалістів соціального сектору тощо).

Необхідною організаційною умовою реалізації проектів та безпосереднього здійснення як моніторингу, так і оцінки соціальних проектів є наявність індикаторів. Індикатори – це кількісні та якісні критерії успішності, які дозволяють виміряти й оцінити рівень досягнення актуальних, поставлених завдань [36, с. 61]. Іншими словами, індикатор – це інструмент, який допомагає з'ясувати: 1) наскільки проект далекий від досягнення цілей і завдань; 2) чи в правильному напрямку рухається проект.

Індикатори формуються під час розробки самого проекту; вони повинні повністю відповідати цілям і завданням проекту, а також бути:

- сформульовано чітко та зрозуміло;
- конкретні (повинні відображати зміни, які безпосередньо пов'язані з проектним втручанням; безпосередньо стосуватися мети або завдань, які вони мають намір виміряти; бути достатньо чіткими щодо того, як, коли і де зміниться ситуація);
- незалежний (досягнення вимірюється незалежно від використовуваних засобів);
- вимірювані (легко збирати дані, записувати та порівнювати їх);
- придатні для перевірки;
- зібрано в короткі терміни.

Залежно від того, які елементи проекту необхідно контролювати, виділяють:

- базові показники (їх ще називають показниками вхідних ресурсів) - кількісні показники, які відображають, що вкладено в проект, наприклад людські, фінансові ресурси, обладнання, приміщення тощо.
- індикатори процесу – відображають заходи, які відбуваються в проекті, наприклад, кількість проведених тренінгів, кількість дітей, які взяли участь у цих тренінгах),
- індикатори результатів – зосередженість на безпосередніх результатах впровадження проекту, наприклад, підвищення рівня обізнаності дітей, які брали участь у тренінгах),
- індикатори впливу відображають довгострокові зміни, наприклад, зниження рівня злочинності серед неповнолітніх, зниження рівня дитячої смертності.

Одним із важливих кроків у формуванні показників є вибір між кількісними та якісними показниками. До вибору показників слід підходити дуже ретельно. Кількісні показники мають свої переваги: вони дають можливість порівнювати дані, представляти їх у числовій формі,

застосовувати традиційні методи аналізу. А якісні показники дають змогу проводити більш глибокий аналіз, приділяючи більше уваги суті явищ і поглядам учасників проекту. Доцільно визначати не тільки кількісні, а й якісні показники, але кількість показників має бути обмеженою.

Обґрунтований вибір кількох індикаторів та їх моніторинг набагато кращий, ніж наявність значної кількості різнорідних індикаторів, які погано відібрані та не використовуються. Досить типовою помилкою при розробці соціально-освітніх проектів є визначення лише індикаторів процесу та індикаторів результатів, оскільки їх легше виміряти, ніж індикатори впливу. Однак ці показники лише припускають, що досягнення в певному напрямку проекту є, але не підтверджують їх. Для моніторингу потрібні певні інструменти. Воно повинно бути конкретним і зрозумілим; відповісти на основні питання щодо досягнень, завдань і цілей діяльності; відповідати критеріям, які сприяють вирівнюванню результатів. Найбільш ефективними інструментами моніторингу соціальних проектів є інтерв'ю, спостереження, анкетування, фокус-групи.

Важливою складовою моніторингу також є періодичний аналіз документації, поточної та підсумкової звітності за відповідними схемами. Останнім часом у працях окремих авторів моніторинг проекту визначається як певна система, що розробляється на початку проекту, є невід'ємною частиною реалізації проекту та здійснюється на всіх його етапах. Складовими побудови системи моніторингу соціальних проектів доцільно вважати такі етапи:

- визначити мету та завдання моніторингу (завдання будь-якого моніторингу має бути визначено таким чином, щоб дати підстави для розробки конкретних рекомендацій щодо вдосконалення проекту, його уточнення чи розширення);
- визначити показники, за якими можна контролювати хід виконання проекту;
- визначити джерела інформації для моніторингу (керівники організацій (наприклад, директори навчальних закладів), представники цільових груп

(наприклад, студенти, вчителі), документація проекту або окремих компонентів проекту, матеріали заходів проекту, тощо);

- визначити методи збору інформації;
- визначити періодичність і графік збору інформації;
- визначити відповідальних за збір інформації;
- визначити методику обробки та аналізу інформації;
- спланувати, як і кому будуть представлені результати моніторингу, хто і як їх може використовувати;
- врахувати в бюджеті проекту витрати, необхідні для моніторингу.

Слід зазначити, що також необхідно визначати витрати на моніторинг та оцінку на етапі розробки проекту, оскільки для їх реалізації потрібні певні види ресурсного забезпечення. Конкретного «раціонального» нормативу обсягу коштів на моніторинг досі немає.

Важливо витратити мінімум, оскільки проект повинен залишатися спрямованим на вирішення проблеми, досягнення мети. Багаторічний досвід міжнародних НУО вказує на необхідність надання коштів на моніторинг та оцінку в розмірі 2-10% від загального бюджету проекту. Зауважимо, що спроба «вбудувати» систему моніторингу та оцінки на етапі реалізації процесу нині є однією з типових помилок у реалізації соціально-педагогічних проектів. Моніторинг – не єдина процедура, яка дозволяє зрозуміти особливості реалізації соціального проекту. Крім того, оцінка також проводиться на окремих етапах проекту. У сучасних працях із соціології, соціальної роботи, соціальної педагогіки поняття «оцінка проекту» визначаються як:

- систематичне вивчення ситуації, процесу реалізації проекту з метою створення рекомендацій щодо вдосконалення роботи, визначення її ефективності та ефективності [35, с. 11];
- систематичний аналіз даних спостережень за об'єктом моніторингу [37, с. 33];
- систематичний збір інформації про заходи, характеристики, результати проекту (програми) з метою прийняття обґрунтованих рішень щодо його

ефективності; зміни, необхідні для вдосконалення проекту та планування його майбутнього [38, с.67];

- процес ретельного збору інформації про проект або його окремі аспекти з метою прийняття необхідних рішень [38, с.68];

- дії зі збору, обробки, систематизації, аналізу, узагальнення та порівняння даних щодо процесів та/або результатів проекту з певними стандартами (еталонами), які служать критеріями досягнення очікуваних результатів або відповідності фактичної діяльності запланованим [39]. , стор. 82];

- об'єктивне періодичне зведення результатів для визначення статусу проекту щодо його заявлених цілей [40, с. 164].

Отже, оцінку можна розглядати як процес детального аналізу результатів діяльності та їх співвідношення з певними плановими показниками з метою визначення рівня ефективності проекту у вирішенні конкретної соціальної проблеми. Найоптимальнішою для оцінки соціальних проектів є запропонована британськими експертами восьмиступенева модель оцінки, представлена на рисунку 2.2.

Рис. 2.2 План оцінки

Слід зазначити, що в багатьох країнах оцінка проектів і програм є окремим видом професійної діяльності. Заслуговують на увагу стандарти оцінювання, розроблені Американською асоціацією оцінювання програм. Вони спрямовані на те, щоб оцінка була корисною, можливою, обґрунтованою та точною. Таким чином, стандарти корисності визначають напрямки оцінки задоволеності потреб людей, які були залучені до проекту. Стандарти ефективності спрямовані на забезпечення реалістичної, оптимальної та економічно ефективної оцінки. Стандарти доброчесності вказують на те, що воно проводитиметься етично, з повагою до тих, хто бере участь у процесі оцінювання, і тих, на кого впливають його результати. Стандарти точності спрямовані на забезпечення того, щоб оцінка містила технічно адекватну інформацію про характеристики діяльності або проекту, що оцінюється. Повертаючись до питання відмінностей між моніторингом та оцінкою проектів, наведемо основні відмінності в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Порівняння моніторингу та оцінки

Моніторинг	Оцінка
Дає відповіді на запитання, які починаються словом „ЩО?” (що робиться, що зроблено, що за зміни відбулися, що має бути зроблено, що за труднощі виникають тощо)	Дає відповіді на запитання, які починаються словом „НАСКІЛЬКИ?” (наскільки добре зроблено, наскільки значущі зміни відбулися, наскільки вдалося подолати труднощі тощо)
Проводиться постійно в ході реалізації проекту	Проводиться на ключових етапах реалізації проекту
Фіксується те, що відбувається в процесі реалізації проекту для порівняння існуючого стану справ з планом	Аналізуються причини досягнення/не досягнення запланованих результатів

Отримана інформація використовується для поліпшення роботи за проектом	Дає можливість оцінити ефективність проекту та сформулювати рекомендації для подальших проектів
--	---

2.4. Роль органів місцевої влади в підтримці соціальних проектів

В умовах децентралізації й проведення реформ місцевого самоврядування проекти соціальної дії територіальних громад розглядаються як одні з основних інструментів розвитку територіальних громад. Перенесення до публічного сектору позитивних практик управління проектами в бізнес-менеджменті має досить чуттєву специфіку. Недостатньо коректне застосування технологій проєктного менеджменту призводить до нефективності існуючих державних та регіональних цільових програм, не повного опрацювання проєктів місцевого розвитку на рівні територіальних громад. Під час дослідження, ми дійшли висновків, що причини криються не лише у технологіях проєктного управління, недостатня адаптованість яких є лише одним з факторів зниження їх ефективності, а й у існуванні «м'якого» фактору, пов'язаного з недостатньою підготовкою службовців місцевого самоврядування до розробки та реалізації специфічних соціальних проєктів сфери місцевого самоврядування.

Очевидно, що застосування проєктного підходу можливий за наявності хоча б вихідного рівня готовності державних службовців до проведення проєктної діяльності. Отже, для одержання готовності органів місцевого самоврядування до проєктної діяльності проведено спеціальне дослідження. Протягом 2020-2021 р.р. проведено певне онлайн опитувань. Загальна чисельність респондентів склала 173 особи, серед яких були представники територіальних громад, що брали участь у програмі «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) за підтримки Програми USAID.

Під час опитування було досліджено, перш за все, чи застосовують представники органів місцевого самоврядування, у своїй діяльності проектну діяльність та як давно (табл.2.3.).

Таблиця 2.3

Скільки часу застосовується проектна діяльність

Період використання	Кількість	%
Менше 1 року	16	9
1-5 років	87	50
5-10 років	22	13
Більше 10 років	10	6
Не використовується	38	22

Отже, досліджено, що лише 22 % респондентів взагалі не застосовували проектну діяльність, а більшість (69 %) – вже більше року використовують управління проектами у своїй діяльності (табл. 2.3). Було проаналізовано використання проектів в досліджуваних організаціях за такими ознаками: (табл. 2.4)

- за терміном реалізації: короткотермінові (менше 1 р.), середньо термінові (від 1 до 3 р.) та довготермінові (більше 3-х р.);
- за вартістю: малобюджетні (до 200 тис. грн.), середньо бюджетні (200-800 тис. грн.), великобюджетні (більше 800 тис. грн.);
- за типом інноваційності: абсолютні та відносно інноваційні.

Таблиця 2.4

Проекти, що реалізовані в організаціях-респондентах

Ознаки проектів	Частота використання, од./%			
	Часто	50/50	Рідко	Не реалізували

За терміном реалізації				
Короткотермінові	72/42	24/14	8/11	59/33
Середньотермінові	38/22	27/16	5/15	84/47
довготермінові	19/11	7/10	3/13	116/66
За вартістю:				
Малобюджетні	77/43	16/9	24/13	61/34
Середньобюджетні	30/17	21/12	24/13	103/58
Великобюджетні	22/12	13/7	22/12	121/68
За типом інноваційності:				
абсолютно інноваційні	15/8	23/13	24/13	116/66
відносно інноваційні	67/38	34/19	30/17	47/26

З'ясовано, що короткотермінові проекти, є найбільш затребуваними в існуючих соціально-економічних умовах децентралізації. Це зумовлено наявністю у ТГ значної кількості нагальних, але «дрібних» проблем, що потребують термінового вирішення в умовах обмеженості коштів. Також слід зазначити, що територіальні громади надають перевагу малобюджетним проектам, вартість яких становить до 200 тис. грн. Часто реалізовували великобюджетні проекти тільки 12% опитуваних, а середньобюджетні – 17%. Взагалі не реалізовували великобюджетні проекти 68%, а середньобюджетні – 58% опитуваних (табл.2.4.).

Відповідно інноваційності проектів слід відмітити, що ця вимога присутня в умовах будь-яких конкурсів проектів. Це зумовлено вимогам щодо зростання конкурентоспроможності. Проте відповіді респондентів стосовно інноваційності проектів обумовлені, на нашу думку, недостатнім рівнем засвоєння розробниками проектів сутності та природи їх інноваційності. Дуже часто розробники проектів стикаються з труднощами стосовно визначення змісту та ступеня інноваційності певного проекту, Але при цьому важливо

розуміти, що інноваційність проекту має суб'єктну природу, тобто визначається по відношенню до конкретної організації – територіального або муніципального утворення, органу влади, комунального підприємства, бюджетної установи і т.д. Тому кожен проект має інноваційність саме для територіальної громади, де він реалізується (рис.2.3.) [41].

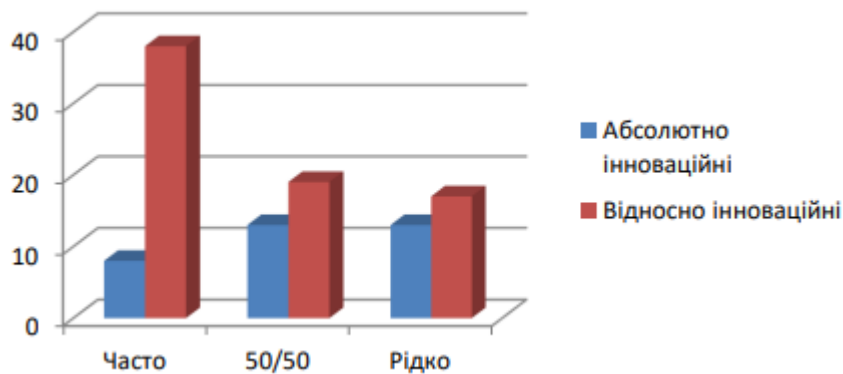

Рис. 2.3. Реалізовані проекти за ознакою інноваційності, %

Під час дослідження встановлено, які з функціональних аспектів проектного аналізу переважно розглядаються на фазі ініціалізації проекту, а відповіді були проранжовані (рис. 2.4.). Очолює рейтинг соціальний аналіз (його проводить біля 66 % опитаних), що є передбачуваним для проектів територіальних громад, які, загалом, мають соціальну спрямованість, і підкреслює зацікавленість та відповідальність муніципальних органів влади у результатах проектів. Також, слід підкреслити, що дане розуміння доводить, що переважна частка респондентів зазначає, що недооцінка соціальних наслідків проекту може призвести до невдачі під час майбутнього конкурсного відбору на фінансування [42].

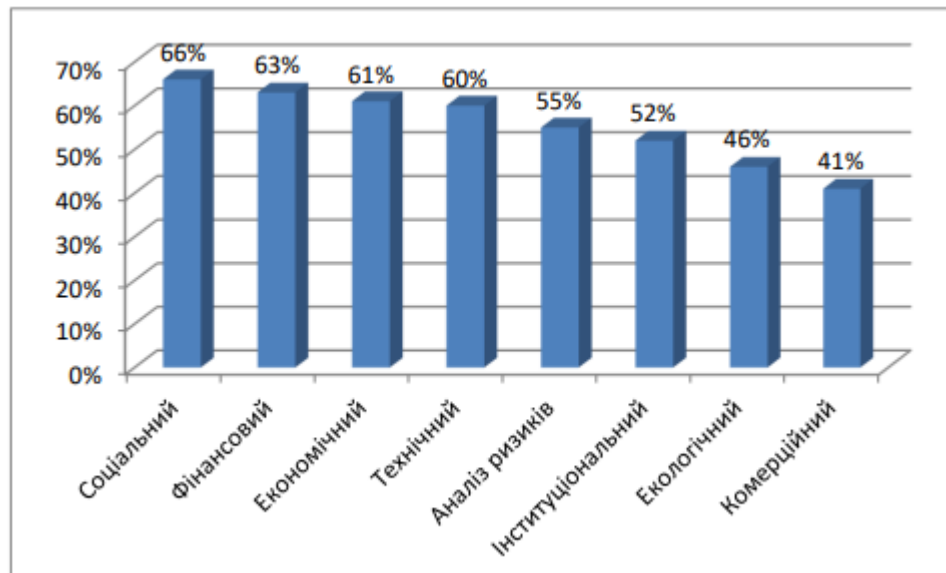

Рис. 2.4. Дані щодо опрацювання проектів за функціональними аспектами проектного аналізу

Друге та третє місця в рейтингу займають фінансовий та економічний аналіз – 63 % та 61 %. З методології проектного аналізу відомо, що фінансовий аспект передбачає аналіз фінансової вигідності проекту із позиції безпосередньо замовників, а економічний - суспільної корисності проекту із позиції систем більш високого порядку (регіону, суспільства у цілому) [66]. Слід вказати, що дані аспекти є найбільш притаманними для масштабних і інфраструктурних проектів соціально-економічного спрямування. Наступним за важливістю респонденти вважають технічний аспект проектного аналізу (60 %) [43].

Аналіз ризиків проводять 54 % респондентів. У той же час, у другій половині опитаних не вистачає знань із проведення аналізу ризиків, або часу та розуміння важливості такого аналізу. На нашу думку, інституційний аналіз та аналіз ризиків, повинні проводити всі розробники проектів. Негативним є той фактор, що одне із останніх місць у рейтингу посідає екологічний аналіз (47%), що приводить до негативного впливу проектної діяльності на навколишнє середовище, а також не оцінюють позитивних та негативних наслідків цього впливу, формування заходів щодо запобігання або послаблення шкоди навколишньому середовищу від дії проекту [44].

Важливим питанням в проєктній діяльності виступала професійна та ментальна готовність персоналу державних службовців до розробки проєктів соціальної дії та управління ними. Тому одне із питань проведеного опитування було на визначення осіб, що проводять проєктну діяльність в органах державної влади. Результати опитування наведено на рис. 2.5.

Рис. 2.5 Структура персоналу, що проводить проєктну діяльність в територіальних громадах

З дослідження, можна зробити висновки, що більша частка осіб, яка проводить проєктну діяльність, це ініціативні співробітники, які проявили зацікавленість до проєктної роботи. Позитивним є і те, що велика частка керівників залучена до проєктної діяльності. Стосовно наявності й кількості осіб, що мають кваліфікацію (професійну освіту) з управління проєктами, згідно дослідження, свідчать, що більшість організацій (44%) мають від одного до п'яти фахівців з управління проєктами, хоча 27% - не мають жодної професійної особи.

Можемо зробити висновки, що державні службовці територіальних громад розуміють про потребу у професійній освіті в галузі управління проєктами та є значним сегментом для розвитку відповідного ринку освіти. Очевидно, що держава, має створювати умови підвищення кваліфікації

співробітників із управління проектами, заохочення активності в проектному середовищі. Кваліфікований персонал, на нашу думку, і відповідний документальний супровід діяльності з управління проектами сприятиме зростанню якості управління проектною діяльністю. Але, якщо сфера формування кваліфікованого персоналу з управління проектами має дещо позитивну динаміку, то сфера документування проектної діяльності характеризується дещо негативно (рис. 2.6.)

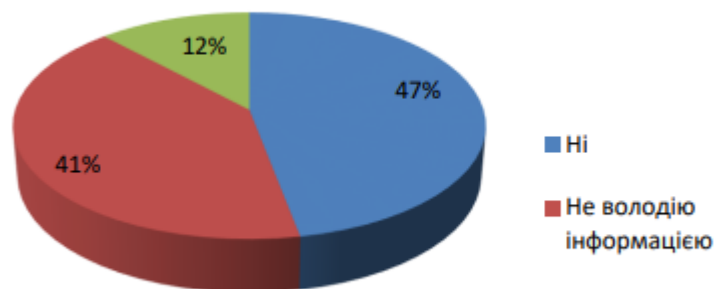

Рис. 2.6 Відповіді на питання щодо наявності документів, що регламентують проектну діяльність

З рис. 2.6. видно, що майже половина опитаних не володіє інформацією щодо наявності в територіальній громаді документів, що регламентують проектну діяльність. Це можна пояснити тим, що проектна діяльність виконується не достатньо систематично, часто на розсуд тих, хто її здійснює. У той же час з'ясовано, що рішення щодо доцільності та можливості реалізації проектів, що приймаються на етапі ініціалізації, лише у 66 % випадків базуються на попередньому опрацюванні концепції проекту. Аналіз використання інструментів проектного підходу на початку розробки проекту показує, що є логічні порушення у комплексному використанні інструментів планування проекту. Очевидно, що більшість опитуваних (67%) застосовують інструмент складання бюджету. Проте, негативним є те, що сформувати бюджет проекту майже неможливо, якщо ресурсне планування, наприклад,

використовують лише 58% опитуваних, календарне планування – тільки 54% (рис. 2.7.) [45].

Зазначене свідчить про неповне уявлення органами місцевого самоврядування підходів щодо використання проектних інструментів у технологіях формування проектів. З дослідження визначено, що тільки 16 % опитаних у своїй діяльності застосовують спеціалізовані програмні продукти, а більшість з них (60 %) використовують MS Excel для формування календарного плану та бюджету проекту (рис. 2.7)

Рис. 2.7. Використання інструментів проектного підходу на фазі планування

Отже, за результатами проведеного дослідження зроблено висновки, що ситуація вимагає скоординованої діяльності із здійснення методологічної підтримки процесів підготовки проектів соціальної дії та рівня проектної зрілості органів місцевого самоврядування, зокрема шляхом налагодження систематичної роботи із регулярного оцінювання рівня проектних компетентностей службовців органів місцевого самоврядування та виявлення пріоритетних напрямів їх покращення через навчання, організації розробки інструктивно-методичних документів, які набуватимуть статус локальних або національних стандартів проектного управління, реалізації функцій з консультативної підтримки проектів соціальної дії та накопичення передового досвіду їх реалізації.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЕКТІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ТГ

3.1. Аналіз соціальних проектів в ТГ

Проект соціальної роботи іноді розуміють як інтегровану систему, що складається із: сформульованих проектних цілей; створених для цих цілей соціальних установ, фізичних об'єктів, системи соціального захисту; розроблених та затверджених відповідних документів – програм, планів, кошторисів, розрахунків тощо; розрахованих матеріальних ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових, часових; комплексу управлінських рішень, заходів з досягнення цілей [18].

Соціальний проект сприяє набуттю досвіду діяльності в тій чи іншій соціальній ролі, формує свідомість причетності до суспільства, інтенсивно розвиває особистісні функції: самосвідомість, самовизначення, самоствердження в існуючому соціумі. Соціальний проект сприяє формуванню ціннісно-смислової сфери, так як тут не моделюються соціальні умови, а реально існують, і проектна діяльність має соціальну, а отже, й особистісну значимість [44, с. 13].

Безумовно, що успішний соціальний проект є результатом саме колективної діяльності спрямованої на покращення ситуації у соціальному середовищі, що здійснюється на визначеній проблемі конкретної цільової групи, території та часі і відповідно має послідовність у створенні та реалізації. Тому соціальному проекту притаманні такі особливості:

1. Проект завжди має мету (оскільки чітко визначені цілі є запорукою отримання конкретних результатів);
2. Проект завжди обмежений у часі та просторі (оскільки у проекті завжди є початок і кінець);
3. Проект завжди реалізується в певному місці (соціальному інституті, громаді, регіоні тощо);

4. Кожен проект є по-своєму унікальний (оскільки виникає з нових ідей, які мають на меті специфічне вирішення проблеми на певному рівні) [46].

Розробка соціального проекту часто починається в умовах певної невизначеності, що вимагає дотримуватися деякої послідовності. Тобто, у процесі соціального проектування є своя логіка, етапи:

- аналіз суспільної проблеми (пошук, вияв її суті);
- визначення мети;
- збирання інформації;
- на базі інформації визначається завдання проектування і те, яким параметрами воно має відповідати. Завдання – це частина концепції проекту;
- перевірка концепції;
- прийняття рішення (складання конкретної програми дій) [47, с. 179].

На основі аналізу думок вчених нами запропоновано власне визначення поняття соціальний проект, що є свого роду нововведення по вирішенню конкретних соціальних проблем з створення, покращення чи підтримки відповідних цінностей зазначеної цільової групи організаторами та виконавцями проектної діяльності, яке має здійснюватися послідовно. Натомість, соціальне проектування, на нашу думку, це самостійна теоретична та практична інноваційна діяльність індивіда, групи осіб чи організації, яка спрямована на конкретну цільову групу з наданням відповідно до її особливостей послуг за допомогою визначених ресурсів, конкретного часу, місця, методів та заходів спрямованих на досягнення очікуваних результатів (кількісні та якісні). У контексті підготовки молоді до реалізації соціальних проектів, О. І. Пометун, визначає їх як сукупність практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади, а участь молоді в таких проектах сприяє розвитку у неї емоційно-ціннісного ставлення до громадського життя, активності особистості, прагненню до громадянських дій та ефективного спілкування [48].

Соціальний проект має бути ідеальною моделлю, баченням майбутнього соціального існування. Предметом соціального проектування є сфера

належного, що повинна ґрунтуватися на певному наборі цінностей, який піддається регулюванню на місцевому рівні, майже культивуватися. Забезпечення належного стану уможливорюється шляхом використання нормативного та ситуативних підходів. Причому критерії соціального проектування (соціальна економічна ефективність, екологічна оптимальність, соціальна інтегрованість і керованість) мають бути визначені саме з реальної практики існування місцевих спільнот [49, с. 7].

Тому був розроблений соціальний проект по наданню допомоги молодій сім'ї на рівні місцевих громад Івано-Франківської області. Найгірша картина розлучень стосується громад: Косова (342 шлюбів (239 шлюбів серед молодих сімей), з них 60 розлучень (42 розлучення серед молодих сімей), Надвірна (503 шлюбів (352 шлюбів серед молодих сімей), з них 58 розлучень (41 розлучення серед молодих сімей), Калуша (618 шлюбів (433 шлюби серед молодих сімей, з них 108 розлучень (76 розлучень серед молодих сімей), Коломиї (824 шлюбів (577 шлюбів серед молодих сімей, з них 131 розлучення (92 розлучення серед молодих сімей) та Долини (317 шлюбів (223 шлюби серед молодих сімей, з них 55 розлучень (39 розлучень серед молодих сімей). Тому саме до цих громад, де найбільше проявляються проблеми молодих сімей та їх розпадів, нами розроблений соціальний проект по створенню Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї.

Даний соціальний проект називається “Освіта молодої сім'ї” та місцем реалізації передбачаються такі ТГ Івано-Франківської області, тобто в тих громадах, де зафіксовано найбільший показник по розлучених молодих сім'ях: Делятинська селищна громада (Надвірнянський район); Яблунівська селищна громада (Косівський район); Войнилівська селищна громада (Калуський район); Печеніжинська селищна громада (Коломийський район); Витвицька сільська громада (Долинський район). Соціальний проект передбачає співпрацю організаторів з викладачами та студентами, які допомагають

вирішувати питання молодих сімей, також співпрацю зазначеними громадами ТГ, діяльність яких спрямована на роботу з молодими сім'ями.

Метою проекту є підвищення рівня соціально-правової грамотності молодих сімей та соціально-правового захисту шляхом створення сучасної Мобільної групи знадання безкоштовної соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї на рівні ТГ.

Завданнями проекту виступає:

1. Створити Мобільну групу з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї
2. Проаналізувати ступінь по інформованості молодих сімей щодо подолання різних сімейних проблем.
3. Підвищити рівень правової обізнаності молодих сімей з їхніми правами, свободами та інтересами у сфері соціально-правового захисту.

Інноваційністю соціального проекту є:

1. Вперше цільовою групою виступає саме молода сім'я як мала соціальна група двох людей (чоловіка та дружини) з дітьми чи без них, які проживають разом не більше 5 років у громадянському шлюбі чи на основі взаємної довіри, що взяли на себе матеріальну та моральну відповідальність за всіх членів сім'ї, мають сприяти загальному добробуту та саморозвитку кожного із них, вести спільний побут, довіряти один одному і брати безпосередню участь у народженні та вихованні своїх дітей, а вік одруженої пари не може перевищувати 35 років.

2. Вперше створено Мобільну групу з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї задля підвищення їх правової обізнаності щодо захисту прав, свобод та інтересів на базі співпраці з адміністративними центрами.

3. Надання послуг саме молодим сім'ям, як особливій категорії осіб, що потребують навчання, надання правових послуг та консультування.

Таким чином, реалізація соціального проекту про створення Мобільної групи з надання соціально-правової та психологічної допомоги молодій сім'ї

(“Освіта молодії сім’ї”) має бути спрямована на аналіз, прогноз та надання правової допомоги шляхом навчання, інформування та консультування з питань, прав, обов’язків та відповідальності членів сімей у різних видах діяльності, знайомство з пільгами, законодавчими і нормативними документами тощо. Саме така діяльність сприятиме зміцненню статусу сім’ї, підвищить її соціальну значущість у суспільстві, що позитивно позначиться на підвищенні народжуваності дітей та добробуту сімей і зменшення кількості розлучених молодих сімей у громадах.

3.2. Проблеми та перспективи реалізації соціальних проектів в ТГ

Під час нашого дослідження, ми виділили найбільші ризики при реалізації проектів соціальної дії та заходи щодо мінімізації даних ризиків.

Ризик 1. Державні закупівлі

Мінімізація ризиків

- забезпечення необхідних фінансових ресурсів в процедурі затвердження бюджету, щоб вчасно розпочати тендери,
- залучення всіх необхідних організаційних підрозділів,
- надання високих пріоритетів завданням, що виконуються з фондів ЄС,
- запровадження адекватної методології управління проектом у спілкуванні між організаційними підрозділами, відповідальними за виконання окремих завдань проекту,
- у графіку процедури передбачити час для внесення змін до тендерної документації за результатами запитань та звернень.

Ризик 2. Людські ресурси (дефіцит компетенції та кадрів)

- запровадження тіснішої співпраці між органами місцевого самоврядування та командою проекту
- підвищення обізнаності проектної команди щодо актуальності та мети проекту,
- залучення органів місцевого самоврядування до реалізації проекту, щоб вони підтримувало команду проекту на кожному етапі,

- забезпечення безперервності роботи проєктних команд і повне укомплектування посад,
- запровадження системи стимулювання залежно від своєчасних досягнутих етапів або продуктів проєкту,
- чітко визначення ролей та відповідальності на кожному рівні,
- налаштування команди проєкту на масштабованість

Ризик 3. Управління ризиками (Відсутність управління ризиками також негативно впливає на реалізацію будьякого проєкту).

Мінімізація ризиків

- розділити проєкт на етапи,
- організовувати регулярні зустрічі, на яких ви обговорюватимете хід реалізації проєкту, проблеми та ризики,
- проводити моніторинг та оновлювати реєстр ризиків на постійній основі,
- при відхиленні завжди проводити план коригувальних дій.

Вигоди територіальної громади, на які впливають проєкти соціальної дії:

1 Підвищення економічної конкурентоспроможності території та громади
2 Ефективне використання земельних ресурсів громади
3 Ефективне використання природних ресурсів громади
4 Ефективне використання комунальної власності громади
5 Енергозбереження (енергоефективність) при використанні традиційних джерел енергії
6 Підтримка підприємництва, сприятливі умови й належні гарантії започаткування та здійснення підприємницької діяльності
7 Забезпечення зайнятості населення, створення робочих місць
8 Якісні послуги з утримання та обслуговування житла і придомових територій
9 Якісні послуги з водопостачання, водовідведення
10 Якісне освітлення території

11 Належна система прибирання сміття, поводження з твердими побутовими відходами, підтримка санітарного стану території
12 Якісне надання торговельних послуг: комфортні ринки, магазини, малі архітектурні форми, забезпечення прав споживачів тощо
13 Якісні транспортні послуги
14 Якісне надання адміністративних послуг
15 Якісні послуги зв'язку й телекомунікацій
16 Належна якість автомобільних доріг та дорожньої інфраструктури
17 Кримінальна безпека, зменшення злочинності
18 Безпека життєдіяльності: техногенна, транспортна, природогенна (підтоплення, зсуви і т.п.), трудова (виробнича), безпечне житло і т.і.
19 Якісне надання соціальних послуг
20 Належна охорона здоров'я, якісні, доступні, комфортні медичні послуги
21 Належний екологічний стан території
22 Власне обличчя території (міста), підтримка унікальних місць інтересу, розвиток туризму, імідж території
23 Належна якість та доступність освітніх (шкільних) послуг
24 Належні умови культурного відпочинку, духовного розвитку, занять фізичною культурою і спортом активного дозвілля, розваг, туризму
25 Розвиток самоорганізації громадян, залучення громадян до управління, громадська та політична активність населення

Отже, також можуть виникнути такі проблеми:

- Фінансові обмеження:

- Брак коштів може ускладнювати запуск та виконання соціальних проектів.
- Обмежений бюджет громади може обмежувати масштаб проектів та їхню ефективність.

- Низька обізнаність громади:

- Недостатній рівень освіти та інформованості громади може впливати на реакцію та участь у проектах.

- Відсутність професійного управління:

- Недостатній досвід управління соціальними проектами може ускладнювати їхню реалізацію та призводити до неефективного використання ресурсів.

- Суперечки та конфлікти в громаді:

- Розбіжності у поглядах мешканців на соціальні проекти можуть призводити до конфліктів та утруднювати їх реалізацію.

Перспективи:

- Розвиток фінансових механізмів:

- Залучення додаткових фінансових ресурсів через гранти, інвестиції, партнерства з бізнесом та донорську допомогу.

- Освіта та інформаційна кампанія:

- Зростання рівня освіти та інформованості громади щодо соціальних проектів.

- Розвиток управлінських навичок:

- Підвищення кваліфікації керівників та учасників проектів для ефективного управління ресурсами та реалізації завдань.

- Участь громади:

- Сприяння активній участі громадян у прийнятті рішень та реалізації проектів.

- Створення партнерств:

- Встановлення партнерств з іншими ТГ, громадськими організаціями, бізнесом та державними установами для спільної реалізації проектів.

Реалізація соціальних проектів у ТГ може бути успішною за умови вирішення зазначених проблем і використання перспективних напрямків розвитку.

3.3. Рекомендації щодо покращення механізмів реалізації соціальних проектів

Покращення механізмів реалізації соціальних проектів у територіальних громадах (ТГ) вимагає комплексного підходу та урахування різноманітних аспектів. Ось кілька ключових напрямків для покращення цих механізмів:

1. Розвиток стратегічного планування:

- Розробка довгострокових стратегій розвитку, включаючи соціальні аспекти.
- Визначення пріоритетів та конкретних цілей для соціальних проектів.

2. Залучення громади:

- Активна участь громадян у визначенні потреб та прийнятті рішень.
- Організація громадських обговорень та консультацій.

3. Фінансова стабільність:

- Розробка механізмів для забезпечення стабільного фінансування соціальних проектів.
- Пошук додаткових джерел фінансування, таких як гранти, інвестиції, партнерства.

4. Ефективне управління проектами:

- Впровадження професійного управління проектами в громадських структурах.
- Використання сучасних інструментів та технологій для моніторингу та оцінки проектів.

5. Партнерства та мережі:

- Сприяння взаємодії з іншими ТГ, місцевими підприємствами, громадськими організаціями та державними установами.

- Створення мереж та партнерств для обміну досвідом та ресурсами.

6. Освіта та навчання:

- Навчання працівників громадських служб та активістів навичкам управління проектами.

- Інформаційні кампанії щодо соціальних проектів та їхніх користей для громади.

7. Моніторинг та оцінка:

- Регулярний моніторинг та оцінка впливу соціальних проектів на розвиток громади.

- Адаптація стратегій відповідно до отриманих результатів.

8. Транспарентність та відкритість:

- Забезпечення доступу громади до інформації про проекти, їхній виконавчий процес та результати.

- Створення механізмів звітності перед громадою.

9. Інновації та технології:

- Впровадження інноваційних технологій для ефективного використання ресурсів та покращення процесів реалізації проектів.

- Використання цифрових платформ для забезпечення зручності взаємодії з громадою та контролю за реалізацією проектів.

10. Розвиток громадянського суспільства:

- Зміцнення ролі та впливу громадських організацій у прийнятті рішень та контролі за проектами.

- Залучення активістів та волонтерів для участі у соціальних проектах.

11. Сприяння соціальним інноваціям:

- Підтримка та фінансування соціальних інновацій, що спрямовані на вирішення конкретних соціальних проблем громади.

12. Екологічна стійкість:

- Врахування екологічних аспектів у реалізації соціальних проектів.
- Зелені технології та практики для зменшення негативного впливу проектів на навколишнє середовище.

13. Створення соціальних бізнесів:

- Заохочення розвитку соціальних підприємств та бізнеспроектів, які спрямовані на вирішення соціальних проблем.

14. Підвищення інституційної спроможності:

- Зміцнення інституційних здатностей ТГ для ефективного вирішення соціальних завдань та забезпечення стабільності.

15. Адаптивне управління змінами:

- Створення механізмів для швидкого реагування на зміни в громаді, регуляторних умовах та соціальних потребах.

Загальний успіх реалізації соціальних проектів у ТГ залежить від системного та постійного підходу, урахування потреб громади та здатності адаптуватися до змін у соціально-економічному середовищі.

ВИСНОВКИ

Соціальна політика є важливим інструментом управління суспільством, спрямованим на забезпечення соціальної справедливості та поліпшення якості життя населення. Її сутність полягає в систематичному впливі на різні аспекти соціального життя з метою розв'язання соціальних проблем та задоволення основних потреб громадян.

Основні складові соціальної політики включають соціальні програми та послуги, соціальні виплати та допомога, трудову політику, гендерну рівність та інклюзивність, соціальне партнерство та участь громадян тощо. Сумарно, соціальна політика спрямована на створення сприятливих умов для розвитку кожної особи та громади в цілому, сприяючи формуванню справедливого та гуманного суспільства.

Соціальні проекти представляють собою ініціативи, спрямовані на вирішення конкретних соціальних проблем та поліпшення якості життя громади. Вони базуються на партнерстві, залученні різних стейкхолдерів та спрямовані на досягнення конкретних соціальних цілей.

Механізм управління соціальним проектом – це комплекс організаційних та керівницьких заходів, спрямованих на ефективну реалізацію проекту з метою досягнення соціальних цілей. Він включає в себе планування, виконання, моніторинг та оцінку кожного етапу проекту, а також взаємодію з усіма зацікавленими сторонами. Ефективне управління передбачає чітке визначення завдань, ресурсів, відповідальностей та систему контролю, сприяючи досягненню позитивного соціального впливу та уникненню можливих труднощів.

Фінансове забезпечення соціальних проектів визначається як ключовий фактор для їх успішної реалізації. Ефективне управління фінансами передбачає точне планування бюджету, прозору систему витрат та пошук джерел фінансування, таких як гранти, державні асигнування, благодійні внески чи партнерські угоди. Забезпечення стійкості фінансів дозволяє

ефективно впроваджувати соціальні програми та максимізувати їхній вплив на поліпшення якості життя громади.

Процедура моніторингу соціальних проектів є критично важливою для забезпечення їхньої успішної реалізації та досягнення соціальних цілей. Моніторинг передбачає систематичне спостереження, збір та аналіз інформації щодо виконання проекту, його впливу та витрат. Цей процес дозволяє оперативно реагувати на зміни, визначати проблеми та коригувати стратегію відповідно до поставлених завдань. Ефективний моніторинг сприяє забезпеченню якості проекту та оптимальному використанню ресурсів для досягнення позитивного соціального впливу

Роль органів місцевої влади в підтримці соціальних проектів невід'ємна для створення сталих та успішних ініціатив. Місцева влада виступає катализатором для розвитку соціальних програм, забезпечуючи фінансову підтримку, створюючи сприятливе законодавство та сприяючи партнерству між громадськими організаціями та бізнесом. Її активна участь сприяє формуванню життєздатних ініціатив, спрямованих на покращення якості життя та соціальної справедливості в місцевих громадах.

Аналіз соціальних проектів в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) є важливою складовою для оцінки їх ефективності та впливу на розвиток громад. Детальний аналіз дозволяє виявити сильні та слабкі сторони проектів, оцінити їхній соціальний вплив, ефективність витрат ресурсів та визначити можливості для подальшого вдосконалення. Цей процес допомагає впроваджувати наочні та результативні соціальні ініціативи, сприяючи сталому розвитку об'єднаних громад.

Проблеми реалізації соціальних проектів в об'єднаних територіальних громадах (ТГ) включають фінансові обмеження, нестабільність управління та обмежену доступність ресурсів. Однак, перспективи включають можливість розвитку партнерств з бізнесом та громадським сектором, залучення додаткових фінансових джерел та створення умов для активної участі

громадян. Шлях до успішної реалізації соціальних проектів в ТГ вимагає вирішення проблем та стратегічного підходу до їх вдосконалення.

Запровадження прозорих фінансових механізмів, активне вивчення потреб громади, розвиток партнерств та впровадження систематичного моніторингу – ключові рекомендації для ефективного реалізації соціальних проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістотель. Твори 4 т. / за ред. А.І. Доватура. Думка, 1983. Т. 4. 830 с.
2. Бондаренко С.М., Бугас Н.В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: [10.32702/2307-2156-2021.2.40](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.40).
3. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма. Альманах THESIS. 1993. Вып. 2. С. 123–136. URL: https://igiti.hse.ru/data/159/314/1234/2_2_2Haber.
4. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2002. 200 с.
5. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text.
6. Маастрихтський договір 1992. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=60173.
7. Хартія основних прав Європейського Союзу. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хартія_основних_прав_Європейського_Союзу#Текст_Хартії.
8. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Журнал «Економіка та держава». 2016. № 12. С. 23–26.
9. Амоша О., Новікова О. Проблеми та шляхи забезпечення соціальної орієнтації економіки України. Журнал європейської економіки. 2005. Т. 4. № 2. С. 179–180.
10. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.: Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 р. URL: zakon.rada.org.ua.

11. Васильєва О.І., Васильєва Н.В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. Інвестиції: практика та досвід. № 8. 2018. С. 74-78.
12. Махначова Н.М. Інноваційний розвиток території на основі смарт-критеріїв. Публічне управління та адміністрування в Україні. №11. 2019. С.148-152
13. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навч. посіб. Київ: Київськ. Ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 128 с.
14. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
15. Більська О.В. Новації та інновації в процесах соціального інновування і механізм їх формування в перехідній економіці. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2015. Вип.13(1). С. 34–39.
16. Овод Ю. Інноваційні технології у соціальній роботі. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. 2016. №3. С.175–184.
17. Семикіна А.В. Підвищення конкурентоспроможності людського капіталу на основі соціальних інновацій. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економічних наук: 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Київ. 2015. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. 20 с.
18. Тюптя Л.Т. Соціальна робота: Теорія і практика. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 .
19. Горемикіна Ю.В. Україна на шляху до Європейського Союзу: інновації у сфері соціальних послуг. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. №5. Т.1. С.101–104.
20. Милославська О.В. Взаємозв'язок стилю саморегуляції поведінки та типів інноваційного мислення у студентів. Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія Психологія. 2018. Вип. 64. С.33–37

21. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О.Яременко, О.Р.Артюх, О.М.Балакірева та ін. Київ: ДЦССМ, 2002. 132с.
22. Чалюк Ю.О. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST ТА BANI світу. Електронний журнал «Економіка та суспільство». 2022. Випуск 3. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1133/1091>.
23. Щокін Г. В. Соціальна теорія і кадрова політика. Київ, 2000
24. Ясточкіна І.А. Інноваційні соціальні технології у роботі з дітьми та молоддю. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип. 2 (49). С. 245–248.
25. Костєва Т.Б. Особливості технології проектування в соціальній сфері. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Серія: Педагогіка. 2016. Т.270, Вип.258. С.47–51.
26. Технологія управління соціальними проектами: монографія / Т. М. Безверхнюк, А. О. Левицький, К.В. Пеклун, І.В. Руда, І.А. Сенча, Т.В. Сивак / За заг. ред. Безверхнюк Т.М. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. 351 с.
27. Безверхнюк Т. Соціальний проект в державному управлінні: обґрунтування доцільності реалізації. Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 1. С. 32–39.
28. Пономаренко О. Інструменти управління ризиками соціальних проектів. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. / голов. ред. С. Серьогін. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 4 (34). С. 160–166.
29. Філімонова О. Б., Шинкарюк А. О. Фінансування соціальних проектів для людей з особливими потребами в Україні та Польщі. Фінансовий простір. 2017. № 1 (25). С. 103–111.
30. Герасименко Г. В. Соціальні інвестиції в Україні: роль міжнародних донорських організацій. Демографія та соціальна економіка. 2012. № 2 (16). С. 136–146.

31. Проекти, що підтримуються МБРР. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Proektishcho-pidtrimuyutsya-MBRR.html>.
32. Світовий банк надає нову позику на підтримку реформування системи соціального захисту населення України. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2014/07/03/world-bank-social-protection-reform-ukraine-new-loan>.
33. Проект за участю Світового банку “Модернізація системи соціальної підтримки населення в Україні”. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/proekti.html>.
34. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників /За заг. ред. А.Й.Капської, І.М.Пінчук, С.В.Толстоухової. Київ, 2000. 260 с.
35. The Public Health Bush Book. Volum 1: Strategies and Resourcesю Department of Health and Community Services, Nothern Territory Government, 2002.
36. Шендеровський К. Моніторинг в соціальній роботі. Київ, Главник, 2006. 144 с.
37. Соціальна педагогіка. Мала енциклопедія / За ред. І.Д. Зверєвої. Київ, 2008.
38. Бондаренко Ю. В. Оцінка соціальних проектів та програм як інструмент ефективного управління недержавною некомерційною організацією. Київ, 2006. 127 с.
39. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
40. Тянь Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: Підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 224 с
41. Антонова О.В. Соціальне проектування в теорії державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ. С. 3–12. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2_009-03\(3\)/09aovtdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2_009-03(3)/09aovtdu.pdf).

42. Бутченко Т.І. Соціальне проектування: проблема взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів: автореф. дис. ... д-ра філос. Наук: 09.00.03. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2011. 37 с

43. Киричук В.О. та ін. Технології проектування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу: теоретико-практичний аспект: посібник. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 336 с.

44. ICB-IPMA Competence Baseline. Version 3.0. / IPMA Editorial Committee: Gilles Caupin, Hans Knoepfel, Gerrit Koch, Klaus Pannenbcker, Francisco Prez-Polo, Chris Seabury with the input of our Member Associations. / International Project Management Association. 2006. 212 p.

45. Єрмаков І.Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід. Метод проектів: традиції, життєві результати. Київ: Департамент, 2003. С. 15-16.

46. Зверєва І. Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 147-160.

47. Ланде Д. В., Фурашев В. М., Юдкова К. В. Основи інформаційного та соціально-правового моделювання: навч. посіб. / Д. В. Ланде, В. М. Фурашев, К. В. Юдкова. Київ: НТУУ “КПІ”, 2014. 220 с.

48. Пометун О.І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. Київ: Департамент, 2003. С. 327-333.

49. Антонова О. Соціальне проектування в теорії державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 3-12.